**ANαliZA**

časopis za kritično misel

Letnik 15, številka 1-2, avgust 2011 · ISSN 1408-2969

DEMOKRACIJA, ENAKOST IN PRAVIČNOST

Milan Franc

# Heldov model globalne pravičnosti: globalni kozmopolitizem

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

**Citiranje:** Milan Franc, »Heldov model globalne pravičnosti: globalni kozmopolitizem«, *Analiza: časopis za kritično misel* 15, št. 1-2 (2011): 17–74.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

*Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz skena tiskane izdaje (OCR, ročno pregledano) in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.*

Milan Franc
*Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru*

# Heldov model globalne pravičnosti: globalni kozmopolitizem

Heldov model globalne pravičnosti zagotovo predstavlja enega izmed najbolj dodelanih modelov kozmopolitizma. Njegovo izhodišče je koncept navtonomije, s katerim avtor opiše asimetrično porazdelitev življenjskih možnosti. Le-ta se nanaša na sedmero področij: telo, blaginjo, socialo, kulturo, ekonomijo, institucije za nadzor nad sredstvi nasilja ter politično-upravne institucije. Navedene domene pa hkrati pomenijo tudi sedem konstitutivnih vidikov človekovega bivanja, v okviru katerih sam ob odsotnosti navtonomnih okoliščin udejanja potenciale lastne avtonomije, ki jih jamči sedem ustrezajočih sklopov pravic. Ker Held v idealnem primeru predvideva uresničenje avtonomije za vse posameznike, države seveda ne predstavljajo več edinih političnih akterjev v sferi mednarodnih odnosov. Heldovo videnje kozmopolitske ureditve je zatorej sestavljeno in številnih, velikokrat medsebojno prekrivajočih se mrež delovanja, katerih udejanjenje, razmejitev in upravljanje vsekakor predstavlja velik izziv za sleherno prihodnjo politično ureditev.

*Ključne besede:* politična filozofija, politologija, kozmopolitizem, globalna pravičnost, avtonomija, človekove pravice, reforme OZN, modeli globalne politične ureditve.

## 1.1. Uvod: Potreba po ponovni opredelitvi demokracije in demokratičnih procesov

Heldovo besedilo »Democracy and the Global Order«, s podnaslovom »From the Modern State to Cosmopolitan Governance«, ki je izšlo že leta 1995, je zanimivo zlasti zaradi tega, ker ponuja po mojem mnenju še najkonkretnejše in najnatančnejše odgovore na izzive, ki jih prinašajo globalizacijski procesi. David Held namreč ugotavlja, da so naraščajoča medsebojna povezanost držav in družb ter krepitev in množenje oblik mednarodnega povezovanja ustvarile potrebo po ponovni opredelitvi nekaterih temeljnih konceptov v politični teoriji nasploh, še zlasti pa tistih, ki zadevajo konceptualne in institucionalne inovacije v sklopu pojmovanj moderne države. Seveda bi lahko dejali, da sta resnična nepristranskost oz. pravičnost držav ter njihova neodvisnost oz. avtonomnost zmeraj do neke mere »vprašljivi«. Vendar pa Held za razliko od Rawlsa in Beitza meni, da zgolj dvom v obstoječi pojmovni inventar politične teorije ter preizkušanje njegove primernosti na realnosti, ki jo ustvarjajo globalni procesi, ni dovolj. Potrebne so konkretnejše rešitve.

Avtor pri svojem prepričanju izhaja iz dinamike globalnih političnih sprememb, ki se kažejo v intenzivnejšem nastajanju in udejstvovanju regionalnih,

mednarodnih in transnacionalnih vladnih ter nevladnih organizacij in institucij. Njihovo sodelovanje spodbuja rast globalnih povezav na različnih ravneh, npr. v gospodarstvu, politiki, tehnologiji, komunikacijah in pravu. Povezanost na omenjenih področjih vpliva na večjo prepustnost mej, le-ta pa po njegovem mnenju zmanjšuje zmožnosti posameznih držav, da bi vzpostavile takšne politične mehanizme, ki bi omogočali učinkovit nadzor nad pretokom dobrin, storitev, idej itn. Zaradi zmanjšane učinkovitosti držav pri nadziranju navedenih tokov so le-te prisiljene sodelovati med seboj, da bi tako lahko vsaj delno nadzorovale izvajanje lastnih dolgoročnih politik in njihove konkretne rezultate. Potreba po povečanem meddržavnem sodelovanju pa seveda poraja povečanje števila mednarodnih agencij in institucij, ki naj bi razpolagale z mehanizmi za vzdrževanje ravnotežja moči med državami in nadnacionalnimi akterji; povečuje se število mednarodnih organizacij, ki olajšujejo izvajanje multilateralne diplomacije, pospešeno se razvija mednarodno pravo, katerega obseg je vse širši, vse več pa je tudi sodelovanja z nedržavnimi akterji. Opisani procesi nedvomno spodbujajo nastanek sistema globalne uprave, dva izmed njegovih ciljev pa naj bi bila tudi ohranjanje in redefiniranje pristojnosti posameznih držav. Kljub vsemu pa bi bil tak globalni sistem, kot meni Held, še zmeraj sila krhek in odvisen od razpoložljivih virov ter religioznih, ideoloških in tehnoloških sprememb.

Prav zaradi omenjenih premikov v razvoju političnih struktur pisec poudarja nujnost ponovne poglobljene analize pojmov, ki so ključni za razumevanje modernih demokratičnih političnih skupnosti ter vprašanj, povezanih s spremembami v porazdelitvi politične moči ter interesov znotraj družbene skupnosti. Ta problematika pri Heldu zajema tudi vnovično definiranje značilnosti politične moči, konfliktov med javnim in zasebnim ter obsega in vsebine pojma državljanstva. Posledično pa sam spregovori še o temeljnih pogojih demokratične politične ureditve ter o njenih omejitvah, kar ga nenazadnje privede do spraševanja o naravi demokratičnega dobra, predvsem v relaciji spreminjajočih se lastnosti in pomena politične skupnosti. Vse to po njegovem mnenju tvori osnovo novega modela demokracije, s katerim naj bi uspešno rešili težave, ki spremljajo pojav vrste novih političnih akterjev (mednarodnih in nadnacionalnih organizacij, agencij in institucij) ter njihovega odnosa do držav in različnih družbenih skupnosti.

Kljub navidezni zapletenosti in obsežnosti nakazane tematike pa Held meni, da jo je mogoče dovolj jasno obravnavati s postopno analizo treh temeljnih pojmov: načela avtonomije, pojma demokratične pravne države in koncepta kozmopolitske demokracije. Načelo avtonomije namreč samo po sebi tvori jedro demokratičnega potenciala in ga je treba dobro razjasniti že zato, ker po Heldu predstavlja *raison d'être* demokracije. Pojem demokratične pravne države je razumljen kot osnova za razreševanje napetosti med institucijami, ki sestavljajo moderno državno ureditev ter izvajanjem načel demokracije. Koncept kozmopolitske demokracije, kot nam ga ponuja David Held, pa slednjič pomeni očrt demokratičnih pravnih odnosov, primerno prilagojenih svetu narodov, ki so simultano udeleženi v regionalnih in globalnih procesih.

Takšna zastavitev je sicer kar kompleksna in morda nekoliko zahtevnejša, vendar v svoji končni podobi ponuja prenovljene in dokaj natančne smernice v razvoju teorije potencialnih globalnih političnih ureditev in politične teorije nasploh.

## 1.2. Načelo in pogoji avtonomije

Načelo avtonomije, kot ga razume Held pri utemeljevanju svojega ideala, nujno vključuje možnost avtonomije za vse. Je namreč pogoj vsake demokratične ureditve in hkrati temeljno vodilo za njeno ohranjanje. Pri tem se sklicuje na Kantovo in Millovo pojmovanje svobode, ki naj bi v političnih okvirih temeljilo na ureditvi (in ustavi), ki mora zagotavljati *največji možni obseg svobode* v *skladu* z *zakoni, ki zagotavljajo, da lahko svoboda vsakega posameznika soobstaja s podobno svobodo drugih* (glej Kant, 2006; Mill, 1996; Held, 1995: 221). To pomeni, da posameznike varuje pred poljubnim vmešavanjem sodržavljanov ali institucij ter jim hkrati zagotavlja dostop do tistih družbenopolitičnih mehanizmov, ki jim omogočajo uresničevanje njihovih interesov v skladu z enakimi možnostmi drugih. Le takšno načelo avtonomije je namreč lahko osnova za upravičenost struktur in ukrepov javne oblasti ter se ga lahko pojmuje tudi kot načelo politične legitimnosti.

Prvi izmed pogojev avtonomije je enakost pravic in dolžnosti oseb v okviru danih političnih struktur, ki vplivajo na tok njihovih življenj in življenjskih priložnosti. Da je kaj takega sploh mogoče, mora po Heldu obstajati *enotna struktura političnih dejanj oz. pobud,* ki jim kot svobodnim in enakopravnim akterjem omogoča uresničevanje tako posameznih kot kolektivnih ciljev. To je v bistvu tista nevtralna osnova družbenih odnosov in institucij, ki naj bi jamčila za nepristranskost in enakopravno obravnavo ciljev, želja in prizadevanj, ter je nekonsistentna s tistimi zasebnimi ali javnimi cilji oz. dobrinami, ki bi jo lahko ogrožale – zato mora biti njeno delovanje obenem povezano tudi z zaščito in selekcijo ustreznih vsebin. Zgornji pojem je v veliki meri podoben Rawlsovemu konceptu osnovne družbene strukture, kot ga le-ta določi v svoji *Teoriji pravičnosti* (glej Rawls, 1976).

Nadalje je treba po Heldu pojem *pravic posameznikov* v prvi vrsti razumeti kot »upravičenost«: kadar torej rečemo, da ima kdo kakšno pravico, s tem priznavamo, da je *upravičen* do kakšnega dejanja, ne da bi pri tem tvegal kakršnokoli neupravičeno vmešavanje. Pravice potemtakem določajo obseg legitimnega področja avtonomnosti delovanja posameznikov. Štejemo pa jih lahko tudi kot *kapaciteto* oz. zmožnost upravičenega delovanja, kajti v kolikor upravičenosti (pravic) do nečesa ni mogoče povezati z ustrezno zmožnostjo delovanja, jih tudi ne moremo šteti za praktično obstoječe, četudi so morda formalno veljavne.

Koristi, ki izhajajo iz zmožnosti njihovega izvajanja, so neposredno povezane s konkretnimi osebami oz. družbenimi skupinami, hkrati pa določajo mrežo družbenih odnosov med posameznikom oz. imetnikom pravice ter »drugimi«

oz. skupnostjo in njenimi predstavniki. Pravice kot kapacitete upravičenosti so zatorej hkrati »spodbujevalne«, saj posameznikom omogočajo legitimno delovanje znotraj skupnosti, in »omejevalne«, ker določajo meje neodvisnega delovanja glede na podobne pravice drugih. V kolikor pa pravice določajo obseg svoboščin, morajo biti hkrati formalne in konkretne, kar pomeni, da so kljub svoji splošni veljavnosti in širokemu obsegu natančno določene, ter jasno opredeljujejo odnos med državo in njenimi institucijami ter civilno družbo oz. posamezniki. Le tako lahko zagotavljajo enakopravnost položaja vseh glede na osnovne institucije skupnosti (prim. Rawls, 1976 in 1999).

Pravice in obveznosti, ki jih po Heldu vsebuje načelo avtonomije, ščitijo interese sleherne osebe kot državljana, ki ima v odnosu do drugih enakopravno možnost samoodločanja in sodelovanja znotraj demokratičnega političnega sistema. Sistem določajo pravila in viri, do katerih morajo imeti državljani dostop, da lahko tako aktivno nastopajo v vlogah državljanov. Zato načelo avtonomije hkrati utemeljuje in omejuje javno življenje ter je konstitutivna osnova demokratičnega javnega prava.

Nazor, po katerem so ljudje v demokratičnih družbenih ureditvah svobodni in enakopravni pri možnostih oblikovanja lastnih življenjskih pogojev, pomeni, da naj bi bili sposobni sodelovati v procesih odločanja, ki so dostopni vsem in zadevajo vsebine javnega interesa. Skupna struktura političnega delovanja, kot jo opredeljuje načelo avtonomije, podrobneje določa pogoje in okvire sodelovanja, v katerih se ljudje lahko udeležujejo javnih razprav. V idealnem primeru naj bi po Heldu vsi sklepi glede politike in zakonodaje izhajali iz javnih debat ter posledične boljše argumentacije. Legitimnost sklepov odločanja pa naj bi izhajala iz volitev po večinskem sistemu.

Zahteva po eksplicitni zaščiti pravic, vsebovana v samem načelu avtonomije, pa obenem kaže tudi na nujnost potrebe po veljavni ustavni ureditvi, kajti načelo poleg svobode in enakopravnosti državljanov zagotavlja tudi zaščito manjšin pred samovoljnim vsiljevanjem večinskega mnenja, ki mora biti zajamčena z ustavnimi zakoni in regulativi. Načelo avtonomije s spremljajočim naborom pravic in dolžnosti spadajo med tiste mehanizme demokracije, ki omogočajo njeno delovanje in trajno reprodukcijo njenih praks in institucij.

Na načelo avtonomije, ki ga ščiti tudi demokratično javno pravo, pa v skladu s Heldovim stališčem ne smemo gledati zgolj kot na individualistično načelo samoodločanja, na katerega se sklicujejo le izolirani aktivni posamezniki, temveč tudi in predvsem kot na strukturno načelo samoodločbe, na katerega se je moč sklicevati tudi tedaj, ko posameznika pojmujemo kot del kolektivnosti oz. večine, ki jo spodbujajo in hkrati omejujejo pravila in postopki dejavnega demokratičnega življenja. »Avtonomnost«je treba torej razumeti zgolj v odnosu do nekaterih pravil in tudi virov, saj jo individuumi lahko uživajo le tedaj, kadar za to obstajajo tudi povsem praktični temelji. Held svojo interpretacijo načela avtonomije opisuje kot »demokratično avtonomijo«, to je upravičenost do samostojnega odločanja znotraj okvirov obstoječe skupnosti. Kot takšna pa se jasno razlikuje od golega dovoljenja za nemoteno doseganje ciljev posameznikov.

Toda čeprav se zdi takšno razumevanje avtonomije jasno, ga je vendarle treba vsebinsko določiti še natančneje. Kaj lahko pojmujemo kot legitimno oz. nelegitimno omejevanje pravic posameznikov? Kakšni morajo biti institucionalni mehanizmi in politični ukrepi, da bi z njimi dosegli svobodo in enakopravnost pri določanju pogojev njihovega povezovanja? Kdo in kako naj o teh pogojih odloča? To pa je le nekaj vprašanj, na katera prične Held odgovarjati z »demokratičnim miselnim eksperimentom«. S takšnim načinom iskanja odgovorov smo se srečali že pri Rawlsu, ko je pri izhajanju iz svojih idealnih modelov naravnih stanj poskušal najprej utemeljiti svoji načeli pravičnosti (gl. Rawls, 1976), nato pa še ideal globalne politične ureditve (gl. Rawls, 1999); pri Heldu pa naj bi s pomočjo podobne metode poskušali dobiti odgovor na naslednje kompleksno vprašanje: kako bi ljudje pojmovali svoje možnosti delovanja kot državljani in katera pravila, zakone in institucije bi šteli kot pravične, če bi imeli popolnejši dostop do informacij, ki določajo njihov položaj znotraj političnega sistema ter pogoje možnih oblik sodelovanja (Held, 1995: 159-160).

### 1.3. Demokratični miselni eksperiment

Namen miselnega eksperimenta, kot ga v svojem besedilu predlaga Held, je teoretična raziskava načinov, na katere je mogoče prakse, institucije ter strukture družbenega in političnega življenja preoblikovati tako, da državljanom omogočajo bolj poglobljeno in učinkovitejše razumevanje in oblikovanje njihovih življenjskih priložnosti. Poskus razkriva tudi pogoje uvajanja načela avtonomije z vidikov, ki doslej naj še ne bi bili obravnavani. Izhajajoč iz Rawlsovega razumevanja modela naravnega stanja Held poudarja, da gre njegov eksperiment razumeti kot prikaz načina politične reprezentacije, katerega funkcija je opredelitev posebnega koncepta »osebe kot državljana«, in je del argumenta za razvoj in ohranitev tipa družbene ureditve, v kateri imajo državljani medsebojno sprejemljiv in priznan moralni status.

Nadaljnji smoter Heldovega miselnega poskusa je določitev pogojev idealne avtonomije, oziroma točneje »pogojev, pravic in obveznosti, ki bi jih ljudje sprejeli kot nujne za dosego statusa enakopravnih in svobodnih državljanov dane politične skupnosti« (gl. Held, 1995: 161). Pri tem gre obenem za raziskovanje temeljnih možnosti in pogojev aktivnega političnega sodelovanja, se pravi legitimnosti določene politične ureditve ter analitični mehanizem, s katerim naj bi podrobneje razločevali in vrednotili posamezne politične ukrepe oz. njihove rezultate.

Held namreč navaja mnogo vrst vzrokov za podrejanje, pristanek ali strinjanje z določenimi ukrepi oblasti, katerih stopnja legitimnosti se med seboj močno razlikuje. Tako lahko ljudje določene politične okoliščine sprejmejo, ker preprosto nimajo izbire (oz. so v sprejetje prisiljeni ali pa preprosto izpolnjujejo ukaze); ali ker o njih še nikoli niso razmišljali in jih sprejemajo, ker so prisotni že od nekdaj (tradicija); razmere jih ne zanimajo in so do njih indiferentni (apatija); ukrepe sprejmejo, čeprav z njimi niso zadovoljni, ker si ne znajo

predstavljati, da bi lahko bilo kakorkoli drugače in nanje gledajo kot na usodo (pragmatično prilagajanje); čeprav so s stanjem nezadovoljni, ga sprejmejo, ker s tem lažje dosežejo določen cilj, ki jim dolgoročno koristi (instrumentalno sprejemanje ali pogojni pristanek); sprejmejo jih lahko tudi zato, ker jih glede na dobljene informacije imajo za pravilne in ustrezne bodisi zase bodisi za skupnost (praktični normativni pristanek); v idealnem primeru pa nanje pristanejo zato, ker je strinjanje rezultat vseh želenih in dobljenih informacij, ki izhajajo iz priložnosti odkrivanja temeljnih okoliščin in pričakovanj drugih (idealni normativni dogovor).

Seveda gre tukaj zgolj za analitično predstavitev razločkov med tipi vzrokov za strinjanje oz. dogovor, saj se v konkretnih primerih le-ti pogosto prekrivajo. Kljub temu pa je po Heldovem mnenju zgolj predpostavka »idealnega normativnega dogovora« oz. »idealne posvetovalne presoje« tista, ki lahko omogoči odkritje možnih pogojev, v skladu s katerimi bi ljudje določena pravila oz. zakone sprejeli zato, ker menijo, da so pravični in pravilni glede na celovit obseg informacij in možnosti izbire. Idealni normativni dogovor je zatorej hipotetično predpostavljen dogovor o določeni politični ureditvi oz. ukrepih, s katerimi bi se ljudje strinjali v idealnih pogojih; ne ponuja zgolj odgovorov na vprašanje, za kakšne okoliščine naj bi šlo, temveč tudi, kako bi jih morali spremeniti, da bi ljudem omogočili strinjanje s pravili, zakoni ali političnimi ukrepi, za katere menijo, da so pravični, upravičeni ali vredni spoštovanja. Takšna zastavitev pa ponuja tudi možnost za vpeljavo razlikovanja med različnima konceptoma legitimnosti: legitimnosti kot golega verjetja v upravičenost zakonov in političnih institucij ter legitimnosti, ki jo ljudje sprejemajo zaradi njene dejanske upravičenosti in pravilnosti, kot naj bi le-ta izhajala iz politične ureditve, ki jo ljudje v idealnih pogojih sprejemajo kot sistem, ki zagotavlja možnost popolnega uresničevanja načela avtonomije v javnem življenju. Omenjeni miselni eksperiment je potemtakem pomemben tudi zaradi raziskovanja narave politične podpore in legitimnosti.

Da bi lahko dognali, s čim bi se ljudje strinjali ob odsotnosti vsakršne prisile in tako ustvarili kar najustreznejše okolje za sprejemanje odločitev, je treba natančneje določiti kontekst idealne situacije. Po Heldu torej najprej privzamemo, da so odstranjene vse ovire za vsakodnevne interakcije: to pomeni, da se ljudje zaradi izvajanja miselnega poskusa odpovedo svojemu (trenutnemu) družbenemu položaju, ciljem in interesom. Nadalje predpostavimo, da ljudje, ki poskušajo upravičiti svoja stališča in slednjič doseči dogovor, na noben način ne morejo vplivati na odločitve drugih ali jih vanje prisiliti z neposrednimi oz. posrednimi sredstvi. Obstajata zgolj obveznost sprejetja boljših argumentov ter interes za kooperativno iskanje končnega dogovora, ob tem pa privzemamo tudi, da so sodelujoči akterji v teh okoliščinah sposobni refleksivnega vrednotenja svojih danosti, dognati koherentno pojmovanje svojih ciljev ter naposled razumeti, na kak način bi dopustna alternativna sredstva vplivala na možnosti za dosego njihovih ciljev.

Opisane pogoje lahko formalno opredelimo kot idealno situacijo odločanja, za katero so značilni enakost priložnosti za diskusijo brez sleherne prisile ali

dominacije, ki bi izvirale bodisi iz zavestnega strateškega vedenja ali drugih nepriznanih pogojev delovanja. Gre za situacijo z enakopravnimi možnostmi sodelovanja in medsebojnim priznanjem legitimnosti vsakega izmed sodelujočih akterjev, vzajemnim razumevanjem ter dogovarjanja, pri katerem prevladajo najboljši izmed argumentov. Le presoja, do katere pridemo z upoštevanjem omenjenih okoliščin, je lahko pojmovana kot utemeljena oz. upravičena. Med akterji, ki sodelujejo v poskusu, ni bistvenih razlik in so zadostno talentirani ter zmožni presojati različna stališča. Kot vidimo, je Heldov miselni poskus, s katerim želi predstaviti značilnosti idealne situacije odločanja, nekoliko podoben Rawlsovemu prvemu modelu naravnega stanja, pri katerem udeleženci odločajo o najboljših načelih pravičnosti. Toda hkrati je med njima bistvena razlika: pri Heldovem poskusu gre namreč za povsem običajne ljudi z dostopom do vseh relevantnih situacij, medtem ko so Rawlsovi udeleženci »zavarovani s tančico nevednosti«.

Held hkrati opozarja, da namen njegovega poskusa ni iznajdba popolnega nabora načel, ki bi določal idealno avtonomijo, temveč prej izločitev ali korekcija tistih elementov, ki njeno doseganje onemogočajo. Posledično je treba najprej zastaviti dvoje vprašanj: prvič, ali v danem primeru obstajajo politične okoliščine, ki jih ne bi sprejel noben razumen človek, razen če bi ga v to prisililo obstoječe razmerje moči; drugič, ali obstoječa dinamika družbene moči predstavlja sistemske ovire za doseganje idealne situacije odločanja. Ne gre torej za iskanje odgovora, katera izmed situacij je z njo združljiva, ampak za odkrivanje dejavnikov, ki jo ovirajo in so zatorej nezdružljivi z načelom avtonomije.

Avtor ob tem poudarja, da smoter njegovega premisleka ni razkritje seznama za popolno avtonomijo potrebnih dobrin ali sposobnosti, marveč definiranje *konstitutivne osnove demokratičnega javnega prava*, se pravi političnih, ekonomskih in družbenih okoliščin, konsistentnih z enakopravnim in svobodnim političnim (so)delovanjem. Poleg tega pa želi Held predstaviti in razjasniti tudi tiste pogoje avtonomije, ki jih je mogoče zagovarjati zaradi njihove načelne sprejemljivosti za vse strani oz. družbene skupine (gl. Held, 1995: 163). Po Heldu cilj miselnega poskusa zatorej ni v doseganju resničnega dogovora med možnimi udeleženci, ampak hipotetična določitev pogojev, na katere bi pristale vse strani oz. družbene skupine, ki bi sodelovale v podobnem eksperimentu. Held pod sodelujočimi stranmi pojmuje skupine ljudi, ki zasedajo skupen družbeni položaj oz. lokacijo. To pomeni, da delijo ustaljen vzorec življenjskih priložnosti in možnosti sodelovanja, ki izvira iz obstoječih kategorij družbenih odnosov, povezanih z družbenimi razredi, spolom in etnično pripadnostjo. Kar zadeva zahtevo po nepristranskosti, je zanj nepristranski tisti politični položaj, ki ga ne more zavrniti noben razumni udeleženec, najsi gre pri tem za posameznika ali skupino. Za doseganje danega standarda Held navaja vrsto možnih ukrepov, med katere spadajo:

- preverjanje, ali so bila upoštevana vsa stališča,
- preverjanje, ali med sodelujočimi stranmi (tj. posamezniki ali skupinami) obstajajo takšne, ki lahko drugim vsilijo sprejetje svojega mnenja na

zanje nesprejemljiv način, oz. bi bil način nesprejemljiv za pobudnike, če bi bile vloge zamenjane.

– preverjanje, ali bi bile vse strani enako pripravljene sprejeti rezultat dogovora kot pošten in razumen, ne glede na socialni položaj, ki ga zasedajo sedaj oz. bi ga imele v prihodnosti.

Če naj bo hipotetični dogovor cilj navedenega premisleka, mora zagotovo zajeti vse akterje, ki naj bi jih zadevale njegove posledice, saj le tako lahko postane veljaven oz. legitimen za vse člane določene skupnosti. Prav zaradi tega je treba v skladu s Heldovim prepričanjem zmeraj vključevati tudi analizo razmerij moči, kajti možnosti izvajanja polne avtonomije in posledično doseganje legitimnih političnih dogovorov so navsezadnje odvisne prav od njih.

Demokratični miselni eksperiment, kot ga razume David Held, je zatorej predvsem podlaga za kritiko vsake demokratične družbe, saj je njegov poglavitni namen poglobljena analiza razmerij med obstoječimi političnimi načeli, pogoji soudeležbe ter vrstami družbene podreditve. Ob tem opozarja, da pa vseeno ne smemo jalovo iskati meril, ki jim ne moremo slediti. Za razliko od Rawlsa Held poudarja, da ni nikakršnega nespremenljivega gledišča, filozofskega stališča ali kakršnekoli druge vrednostno nevtralne osnove, ki bi omogočala, da bi bila vsebina političnega dogovora, izhajajočega iz danega miselnega poskusa, vselej ista oziroma neodvisna od trenutnih časovno-prostorskih okoliščin. Zanj je miselni eksperiment namreč stvar trenutka, v katerem se pač dogaja. Zato je seveda nemogoče, da bi poskus sam in njegova dognanja pojmovali neodvisno od pojmov in kategorij interpretativnih sistemov ter ustreznih zgodovinskih razmer. Meni namreč, da političnih procesov ni mogoče razumeti brez umeščenosti v določeno zgodovinsko tradicijo. Tako se tudi vedenje vseskozi generira in dopolnjuje znotraj tradicionalnih okvirjev, resnica sama pa je po Heldu vselej časovno-prostorsko omejena. Posledično zatorej tudi ne moremo govoriti o enem pravilnem in dokončnem razumevanju koncepta avtonomije, ker je njegov pomen za Helda vselej odprta struktura, v kateri je nenehno prostor za nova gledišča in sveže interpretacije, ki jih je vedno mogoče hipotetično preveriti in ovrednotiti glede na obstoječa dognanja in omejitve politične znanosti.

Seveda bi bilo mogoče ugovarjati, da takšno relativiziranje Heldovega teoretskega izhodišča vodi v vsaj delno razvrednotenje vsakršnih nadaljnjih dognanj. Vendar pa avtor na omenjeno kritiko odgovarja, da pri opisanem miselnem eksperimentu ne gre za opredeljevanje vsebinskih rešitev, s katerimi bi dobili univerzalne temelje za reševanje zapletenih etičnih vprašanj, ki zadevajo npr. pravice živali ali pa upravičenost evtanazije. Poudarja namreč, da želi s svojim metodološkim pristopom raziskati pogoje liberalne demokracije in pogoje za (čim širše) možnosti sodelovanja in udeležbe v procesih političnega odločanja. Edina predpostavka, na kateri temelji njegov poskus, pa je, da je določitev osnovnih pravil (političnega) dialoga, postopkov ter pravil za razreševanje sporov ne samo zaželena, marveč tudi bistvena ravno zato, ker se stališča posameznikov oz. skupin o pomembnih moralno-političnih vprašanjih tolikokrat razhajajo.

Held potemtakem s svojim »miselnim poskusom« ne želi podati smernic za »dobro« politiko, ki naj bi usmerjale življenja ljudi ter jih privedle do povsem konkretnih vsebinskih rešitev, temveč bi rad razjasnil osnove, potrebne za dogovor o teoretskih in institucionalnih okvirjih, ki bi omogočale soobstoj različnih interpretacij, vrednot, interesov in presoj, ne da bi bilo treba za to uporabiti kakršnakoli sredstva prisile. Kot pravi sam, mu gre predvsem za raziskavo in določitev pogojev, ki so potrebni za izvajanje demokratične politike: oblikovanje argumentov, doseganje kompromisa ter obvladovanje sporov v javnih zadevah.

### 1.4. Moč, obseg življenjskih možnosti in navtonomija

Če naj bo nek družbeni sistem pojmovan kot demokratičen, mora po Heldu nujno zadostiti zgoraj omenjenim pogojem nepristranskosti: odsotnosti sredstev prisile, upoštevanju stališč vseh udeležencev ter pripravljenosti vpletenih, da sprejmejo dogovor. Družbene ureditve, ki so vključevale ali še vključujejo suženjstvo, apartheid ali druge diskriminatorne oblike ločevanja družbenih skupin, potemtakem seveda niso demokratične, saj nobena od teh oblik ni sprejeta s strani vseh vključenih družbenih skupin, poleg tega pa temeljijo na zlorabi obstoječih sredstev prisile. Glede na navedene kriterije je bila zagotovo nedemokratična tudi atenska demokracija, v kateri je bila udeležba manjšine neposredno povezana z delno udeležbo ali neudeležbo večine. Kljub temu pa s tem vseeno nismo odgovorili na vprašanje, ali je lahko demokratična ureditev, ki jo obremenjujejo precejšnje razlike med zajetimi družbenimi skupinami, kar zadeva možnosti dostopa do moči, življenjskih možnosti in možnosti izbire.

Ali je torej lahko legitimen politični red, v katerem je možnost samoodločbe obremenjena z znatnimi asimetrijami v intenziteti družbene moči med posamezniki, neenakimi življenjskimi možnostmi ter radikalnimi neenakostmi med obsegi političnih priložnosti, ki jih določajo država rojstva, rasa, spol ali družbeni razred? Bi lahko kot upravičeno sprejeli ureditev, v kateri bi bila avtonomija formalno zagotovljena večini prebivalstva, vendar bi bile možnosti učinkovitega političnega delovanja rezervirane za privilegirano peščico? Ali bi brez vsakršnega vedenja o prihodnjem družbenem in političnem položaju lahko sprejeli postopke političnega odločanja, pri katerih mnoga pomembna vprašanja ne bi bila izpostavljena javnemu nadzoru in javnemu sprejemanju odločitev? Nadalje, ali bi bila glede na zgornje kriterije sprejemljiva ureditev, kjer bi bili kljub nominalno demokratičnim središčem političnega odločanja sprejeti sklepi, katerih vsebina bi odločala o življenju mnogih ljudi, ki pa v omenjenih središčih niso imeli neposredne možnosti soodločanja? In če udeleženci ne bi zagotovo vedeli, kje na družbeni lestvici se bodo znašli, ko bo dana družbena ureditev sprejeta, ali ne bi stremeli po zagotovitvi določenih minimalnih možnosti politične udeležbe in zadovoljitve temeljnih potreb (gre za izhodišče oz. vprašanje, zelo podobno situaciji v prvem Rawlsovem modelu naravnega stanja, kjer člani načeli pravičnosti izberejo ob odsotnosti slehernih informacij, ki bi lahko vodile v pristranskost njihovega odločanja). Po Heldu je zelo verjetno

tudi, da bi udeleženci v njegovem miselnem eksperimentu svoje temeljne interese oblikovali ob neposrednem upoštevanju takšnih pravil in virov, kot bi se izkazali nujni za pošteno sodelovanje ali tekmovanje z drugimi, spričo njihovega zavedanja lastnih življenjskih ciljev in zmožnosti, ki jih imajo kot enakopravni člani politične skupnosti. Held posledično trdi, da bi udeleženci eksperimenta svoja pojmovanja dobrega in lastne interese zagotovo oblikovali v okvirih skupne strukture političnega delovanja, ki bi oblikovala in omejevala vse oblike javne moči ter obenem utemeljevala vsakršno vrsto združbe enakopravnih in svobodnih oseb. Gre torej predvsem za iskanje odgovora na vprašanje, ali je sistem moči, ki sam generira notranje asimetrije življenjskih možnosti ter priložnosti za politično sodelovanje sploh združljiv z načelom avtonomije, kot smo ga opredelili na začetku poglavja.

Kot smo delno že nakazali, je za Helda poleg pojma avtonomije za končno razumevanje njegovega modela globalne pravičnosti ključnega pomena tudi *pojem moči.* Sam pravi, da gre pri tem konceptu v prvi vrsti za *kapaciteto družbenih agentov, agencij in institucij, s katero vzdržujejo ali spreminjajo svoje naravno ali družbeno okolje* (Held, 1995: 170). Pomembna pa je tudi relacija med kapaciteto in viri, ki jo sploh omogočajo, ter dejavniki oz. silami, ki vplivajo na načine njenega izvajanja. Moč je potemtakem fenomen, ki ga je mogoče opaziti znotraj vseh skupin, institucij in združb, saj je prisoten tako v javnem kot zasebnem. Je pojav, ki se izraža v vseh odnosih in strukturah, neposredno ali posredno vpletenih v produkcijo in reprodukcijo življenjskih oblik družb in skupnosti. Moč po Heldu ustvarja in pogojuje vse vidike naših življenj ter je prav tako bistven vzrok vseh kolektivnih problemov in hkrati načinov njihovega reševanja. Avtor ob tem poudarja, da je treba »naravo moči« razumeti kot univerzalno razsežnost človeškega življenja, neodvisno od slehernega specifičnega »nahajališča« ali nabora institucij.

Kljub temu pa dodaja, da moč določenih agentov ali agencij, kjerkoli pač že je, nikoli ne obstaja izolirano. Vselej »se izvaja« v okviru relativnih zmogljivosti akterjev (najsi bodo to države, politične stranke ali podjetja itn.), njihova relativna zmogljivost pa določa tudi uspešnost političnih rezultatov. Govora je torej predvsem o »relacijskem pojavu«, saj naj bi moč razumeli kot zunanji izraz razmerja med nameni akterjev oz. institucij ter viri, s katerimi lahko vplivajo drug na drugega. Poleg tega pa moči, kot se izraža v političnih in družbenih odnosih, ne smemo razumeti zgolj kot posledico določenih dejanj ali sprejetih odločitev, saj se le-ta izraža tudi takrat, kadar njeni nosilci ne počnejo ničesar, prav tako pa ni omejena zgolj na dejanja. Held jo razume kot strukturni fenomen, ki oblikuje družbeno strukturirane in kulturno pogojene vedenjske prakse zajetih organizacij ali družbenih skupin, le-te pa jo tudi same oblikujejo. Vsaka organizacija ali institucija lahko omejuje in pogojuje vedenje svojih članov. Pravila in viri, na katerih omenjene strukture temeljijo, pa le redkokdaj tvorijo povsem nevtralen okvir delovanja, saj je njihova poglavitna funkcija predvsem vzpostavljanje in vzdrževanje določenih vzorcev moči in avtoritete, s katerimi pravica do odločanja pripade točno določenim akterjem in ne komurkoli; tako se zgodi postopna institucionalizacija delitve na vladajoče in

vladane. Prav zaradi tega vladajočim ni potrebno vselej izkazovati nadrejenosti svojega položaja, saj je le-ta že zagotovljen zaradi narave obstoječih struktur (to je pravil, po katerih institucije delujejo) in virov. Kjer pa družbena razmerja moči sistematično porajajo znatne asimetrije v razponih življenjskih zmožnosti, prihaja do situacij, ki jih Held imenuje »navtonomične« [nautonomic]:

»Navtonomija zadeva asimetrično produkcijo in porazdelitev življenjskih možnosti, ki omejuje in zavira možnosti politične participacije. Z življenjskimi možnosti mislim tiste, ki jih oseba lahko izkorišča s soudeležbo pri družbeno generiranih ekonomskih, kulturnih ali političnih dobrinah ter nagradah in priložnostih, ki so za njeno skupnost običajne. Navtonomija se nanaša tudi na vsak družbeno pogojen vzorec asimetričnih življenjskih možnosti, ki umetno omejuje vzpostavitev skupne strukture politične dejavnosti« (Held, 1995: 171).

Po Heldu vse navtonomične strukture temeljijo na ustaljenosti različnih obsegov družbeno pogojenih virov moči, od materialnih (premoženje, prihodki), do načinov uporabe prisile (organizirana izvršilna oblast ter načini njene aplikacije) ter nenazadnje tudi kulturnih oblik razvrščanja in diskriminacije, ki jih sestavljajo pojmi in diskurzi, ki oblikujejo okvire interpretacij, preferenc in zmožnosti. Dosegljivost navedenih virov znotraj določene skupnosti je v pretežni meri odvisna od zmožnosti privilegiranih skupin, da izključujejo »neposvečene«, ter nadzirajo dobrine, ki jih drugim odrekajo. Poskusi nadzora ali monopoliziranja katerekoli skupine virov oz. dobrin s strani družbenih skupin, ki jih lahko jasno določimo glede na razred, raso, etnično pripadnost ali spol, so pojmovani kot oblika družbenega izključevanja, ki ga lahko akterji dosegajo na različne načine, gre pa predvsem za oblike razslojevanja, ki so naposled privedle do oblikovanja družbenih razredov – se pravi, uspešno prilaščanje naravnih bogastev, ozemlja, presežek vojaških zmogljivosti ter monopoli nad različnimi oblikami znanja, ki so omogočale pospešen družbeni razvoj. Held poudarja, da je vsak sistem moči, v katerem so življenjske možnosti in priložnosti podrejene mehanizmom izključevanja, nagnjen k proizvajanju navtonomičnih razmerij, ki onemogočajo uveljavitev in izvajanje načela avtonomije:

»Ko so moč [kot kapaciteta vplivanja – *op.* p.], relacijska moč in strukturna moč medsebojno povezane na način, s katerim proizvajajo navtonomične rezultate, je politična participacija neprostovoljno omejena. V kolikor navtonomija obstaja, je skupna struktura političnega delovanja nemogoča in demokracija postane privilegirana domena delovanja v korist tistih, ki razpolagajo s pomembnimi [in potrebnimi – *op.p.]* resursi (Held, 1995: 172).

V opisanih okoliščinah se potemtakem lahko zgodi, da so ljudje sicer formalno svobodni in enakopravni, vendar ne uživajo pravic, ki oblikujejo in omogočajo skupno strukturo političnega delovanja ter varujejo njihove možnosti in zmožnosti. Enakopravnost interesov kot temelj načela avtonomije torej ni zaščitena, pa tudi oblikovanje legitimnih zahtev v skladu s formalno določenimi pravicami ni (povsem) zagotovljeno. Na tovrstne »pomanjkljivosti« je mogoče gledati kot na nelegitimne, še posebej, če jih obravnavamo v skladu z normativi opisanega demokratičnega miselnega eksperimenta. Held zatorej sklepa:

»Če ljudje ne poznajo svojega prihodnjega družbenega položaja in politične identitete, je malo verjetno, da bi samovoljno obrambo specifičnih izključevalnih procesov in mehanizmov jemali kot prepričljivo. Takšnih struktur upravičevanja ni mogoče zlahka posplošiti in so zato ob upoštevanju testa nepristranskosti šibke. Slednji namreč zahteva nujnost upoštevanja stališč drugih ter sprejemanje političnih rezultatov kot poštenih in razumnih le v primeru, če obstajajo dobri razlogi za prepričanje, da so enako sprejemljivi za vse strani ter določa, da je porazdelitev družbenopolitičnih vlog legitimna le takrat, kadar je sprejemljiva za vse skupine, ne glede na njihov položaj v družbeni hierarhiji« (Held, 1995: 172).

To pa pomeni, da pojavne oblike navtonomije v veliki večini primerov ne dosegajo standardov nepristranskosti in niso legitimne, čeprav avtor dopušča možnost argumenta, ki bi dopuščal izjeme. Sam menim, da bi v kategorijo takšnih izjem lahko spadalo drugo Rawlsovo načelo pravičnosti, ki pravi, da so neenakosti v porazdelitvi dobrin (torej oblika »pristranskosti«) dopustne, če in samo če so v korist najmanj privilegiranih slojev družbe. Teorija, ki razkriva pojavljanje in značilnosti struktur navtonomije, je zato hkrati teorija, ki razkriva ovire za usposabljanje oseb kot enakopravnih in svobodnih agentov dane politične skupnosti, hkrati pa določa potrebne elemente demokratične javne zakonodaje.

## 1.5. Sedem nahajališč moči

Da bi natančneje opredelili pogoje in omejitve demokratičnega političnega združevanja in z njim povezanih dejavnosti, je treba najprej še bolj natančno določiti pojmovanje moči, saj lahko le tako pojasnimo nekaj glavnih ovir za doseganje avtonomije. Po Heldu gre pri tem predvsem za nujnost definiranja ključnih nahajališč moči znotraj skupnosti, saj je le tako mogoče povsem razumeti pogoje skupne strukture političnega delovanja ter razkriti temelje navtonomije. V ta namen Held poda naslednjo definicijo »nahajališča moči«:

»Nahajališče moči je interakcijski kontekst ali institucionalno okolje, v katerem in skozi katerega moč deluje ter oblikuje zmožnosti ljudi; to pomeni, da določa in omejuje njihove življenjske zmožnosti, efektivno soudeležbo in delež, ki ga imajo pri javnem odločanju. Nahajališča moči je treba razlikovati od ‘virov moči’, ki ustvarjajo, vzdržujejo in spreminjajo produkcijo in porazdelitev moči s pomočjo organizacije in nadzora pravil in virov znotraj nahajališč in med njimi samimi« (Held, 1995: 173).

Elementi posameznega interakcijskega konteksta določenega nahajališča moči lahko delujejo bodisi neodvisno (npr. določeni oddelki znotraj administrativne ali vojaške hierarhije), bodisi so z drugimi nahajališči povezani tako, da tvorijo interakcijske mreže in z njimi ustvarjajo zelo široka, pa tudi zelo široka polja delovanja družbenih odnosov (npr. vpliv mednarodnih in nadnacionalnih organizacij na vlade posameznih držav). Če liberalci kot poglavitno nahajališče moči pojmujejo državo (ki hkrati omejuje in zagotavlja svobodo

posameznikov), marksisti pa lastništvo nad produkcijskimi sredstvi (ki ustvarja družbene razrede, opredeljuje razmerja med njimi ter omejuje avtonomijo posameznikov), pa Held ugotavlja, da sta obe tradiciji problematiko zastavili preozko, da bi lahko relevantno opredelili obseg pogojev, nujnih za opredelitev možnosti skupne strukture političnega delovanja. Trdi, da na splošno nista uspeli definirati ovir za soudeležbo v demokratičnih procesih, razen seveda tistih, ki sta jih pojmovali kot vsiljene s strani države in ekonomskih razmerij.

Ob tem poudarja, da je treba kot možno nahajališče moči raziskati vsako domeno delovanja, ki sistematično ovira ali kako drugače vpliva na upoštevanje enakopravnega interesa ljudi za dosego avtonomije, kar pomeni zlasti enakost pravice do samoodločanja. Zato je po njegovem nujno potrebno ovrednotenje kompatibilnosti demokratične avtonomije s sleherno organizacijo, ki določa življenjske možnosti in ureja možnosti politične participacije, ter tako ustvarja družbene skupnosti in sloje, kar zadeva (ne)enakost varovanja človekove osebnosti, priložnosti posameznikov, da postanejo aktivni člani skupnosti, njihovo fizično in psihično zdravje, varnost njihove kulturne identitete, možnost vključevanja v različna državljanska združenja, sposobnost vplivanja na gospodarske odločitve, zmožnost sodelovanja pri političnih debatah in v volilnem procesu ter možnost svobodnega izražanja in delovanja, ne da bi pri tem tvegali izpostavljenost fizičnemu nasilju. Pomanjkljivosti na kateremkoli od naštetih področij lahko oslabijo ali celo popolnoma onemogočijo zmožnosti posameznikov ali skupin. Ravno zato je treba v obravnavo zajeti znatno širši nabor nahajališč moči, ki po Heldu ključno vplivajo na stopnjo avtonomnosti človekovega delovanja. To pa so: telo, blaginja, kultura, državljanska združenja, ekonomija, prisilni odnosi in organizirano nasilje, ter pravne in administrativne institucije. Avtor namreč meni, da enakopravni interes ljudi za popolno uveljavitev načela avtonomije zahteva zaščito pred vplivi vsakega izmed navedenih sedmih nahajališč. Če zaščite ni, po njegovem mnenju tudi ne moremo doseči trdne skupne strukture političnega delovanja.

Intenzivnost navtonomije v kateremkoli nahajališču moči lahko ocenimo z različnimi indikatorji, vključno z obsegom dostopnosti nahajališča za ljudi, odprtostjo ali zaprtostjo priložnosti, ki jih nahajališče ponuja, ter ocenjevanjem, ali so rezultati – najsi gre za raven izobrazbe, dostopnost poklicev ali možnost izvajanja različnih kulturnih aktivnosti – pristranski do določenih skupin ali interesov. V nadaljevanju si bomo zato podrobneje ogledali naravo in obseg navtonomije pri posameznem nahajališču moči ter poskusili ugotoviti, v kolikšni meri navtonomija omejuje možnosti političnega delovanja pri vsakem izmed nahajališč.

*1.) Prvo nahajališče moči: telo*

S »telesom« kot prvim nahajališčem moči Held pojmuje načine, na katere je fizično in čustveno počutje posameznika vpeto v različne mreže družbenih vplivov in institucij (tako neformalnih kot formalnih) ter prekrivajočih se družbenogeografskih območij, od lokalnih pa vse do mednarodnih. Odnosi oz. relacije moči na tej ravni po Heldu producirajo in reproducirajo vzorec ugodja *[well-being]*, ki je znotraj družbenih skupin (tudi narodov) in med njimi

strukturiran asimetrično. To trditev podkrepi z naslednjo razlago: možnosti preživetja (merjene s pričakovano življenjsko dobo in starostno specifičnimi deleži smrtnosti), fizična bolehnost (ocenjevana glede na odstotek resnih bolezni, invalidnosti in razvojnih pomanjkljivosti) ter duševne bolezni (katerih pokazatelj je pogostnost resnih duševnih bolezni in anomalij) so nagnjene h korelaciji z dejavniki, kot so npr. geografski položaj, družbeni razred, spol in rasa, hkrati pa so močno povezane tudi s specifičnimi vrstami pomanjkanja, ki so najbolj izraziti v slabo razvitih državah južne poloble, med nebelci, med revnimi in pripadniki delavskih razredov ter ženskami. Čeprav slednje na splošno živijo dlje, pa je med njimi več bolezni, ki so ponekod pogojene tudi z večjo psihično in fizično obremenitvijo ter slabo prehrano. V nasprotju s pričakovanji pa navedene korelacije in vzorci niso omejeni zgolj na slabo razvite države južne poloble, temveč jih najdemo (četudi morda nekoliko manj izrazite) med prebivalci ZDA in evropskih držav. Vzorci družbenega izključevanja namreč še zmeraj znatno vplivajo na razdelitev življenjskih možnosti in priložnosti za zdravo življenje med moškimi in ženskami, pripadniki srednjega in višjega sloja, črnci in belci ter pripadniki različnih etničnih skupin (glej Held, 1995).

Če nimajo zagotovljenega dostopa do pogojev za zdravo življenje, kot so npr. primerna in zadostna raven hrane, čista voda, primerne zdravstvene zmogljivosti ter viri in dobrine, ki omogočajo sprejemljivo raven telesnega in čustvenega ugodja, zaradi katerih sploh lahko uspešno sodelujejo v raznovrstnih oblikah družbenega udejstvovanja, se posamezniki znajdejo v navtonomičnih okoliščinah. Pojav navtonomije v domeni telesa bi lahko potemtakem opredelili kot pomanjkanje virov (predvsem hrane, bivalnih zmogljivosti in finančnih sredstev) ter pomanjkanje priložnosti (zlasti v izobraževanju in zdravstvu), ki ljudem onemogočata dostop do pogojev, nujnih za izkoriščanje širokega spektra dobrin v javnem in zasebnem življenju.

Kot izrazit primer in pokazatelj obstoja navtonomičnih struktur v zdravstvu, ki škodljivo vplivajo na več kot polovico človeštva, Held navaja vzorce in stopnje smrtnosti med porodnicami, dostopnost kontracepcijskih sredstev, porazdelitev porodnišnic ter bolnišničnih oddelkov za oskrbo mater. Podatki kažejo (glej Held, 1995: 178-185), da ogromno število žensk nima dostopa do ustreznih medicinskih in družbenih institucij, potrebnih za pomoč pri porodu ali splavu, prav tako pa ne more zadostiti materialnim pogojem, ki bi jim omogočali resnično svobodno odločanje o tem, ali bodo otroka rodile ter obdržale ali ne. Torej je bistveni pogoj za zdravje in dobro počutje žensk kot svobodnih in enakopravnih članic skupnosti pogosto neizpolnjen. Umanjkanje njegove izpolnitve samodejno zagotavlja družbeno prevlado moških v zasebnem in javnem življenju ter je pogosto združeno še s kulturno pogojeno »pravico« do nadvlade moškega spola ter bolj ali manj toleriranim nasiljem nad ženskami, ki sega vse od spolnega nadlegovanja do posilstva, in ima za potencialno avtonomijo žensk pogubne posledice. Sicer je res, da še zmeraj obstajajo države, v katerih je avtonomija žensk močno omejena (predvsem države z večinskim islamskim prebivalstvom), kljub temu pa ne gre prezreti dejstva, da je raven

udeležbe žensk na skorajda vseh področjih javnega življenja, od bolje plačanih delovnih mest do političnega udejstvovanja še vedno precej nižja od ravni udeležbe moških, in to v skorajda vseh družbah sodobnega sveta (morda z redko izjemo skandinavskih držav).

*2.) Drugo nahajališče moči: blaginja*

Pri obravnavi blaginje kot drugega nahajališča moči ima Held v mislih predvsem organizacijo porazdelitve dobrin in storitev, ki je potrebna za prehod državljanov od zasebnih posameznikov do polnopravnega članstva v skupnosti. Domena blaginje po Heldu zajema urejanje tistih kapacitet, ki jih ljudje potrebujejo za zagotovitev kompetentnosti pri udeležbi v gospodarskem in političnem življenju. Čeprav je res, da se področje »telesa« kot nahajališča moči prekriva s področjem blaginje, pa gre pri slednjem zlasti za tiste družbene in politične dejavnike skupnosti, ki zadevajo oblikovanje oseb v polnopravne državljane. To so prakse in institucije, s pomočjo katerih in skozi katere otrok počasi postaja sodelujoči član skupnosti. V razvitih državah blaginje pod to področje spadajo vsi formalni vidiki osebe kot državljana, od vpisa v matično knjigo in celotnega procesa izobraževanja do izdaje mrliškega lista, od urejanja vsakršnih oblik zavarovanja do zagotavljanja kar najširšega obsega komunalnih storitev. Četudi je to nahajališče moči v razvitih državah bolj ali manj podrejeno državnim institucijam, pa je vendarle treba poudariti, da je veliko storitev (izobraževalnih in drugih), ki spadajo v področje družbene blaginje, v rokah tako javnih kot zasebnih organizacij. Poleg tega so pri zagotavljanju in vzpostavljanju določenih standardov blaginje dejavne tudi mnoge prostovoljne organizacije znotraj civilne družbe. Njihova vloga je še posebej pomembna v mnogih pretežno ruralnih in agrikulturnih skupnostih. Takšne organizirane oblike pomoči dejavno dopolnjujejo oblike oskrbe, ki jih za vzdrževanje standardov izvaja država.

Odsotnost mehanizmov za zagotavljanje (minimalne) blaginje prebivalstva ali njihova asimetrična razporeditev seveda bistveno prispeva k nastajanju in vzdrževanju navtonomičnih struktur. V domala vseh slabo razvitih državah sveta je raven udeležbe žensk v procesih izobraževanja izrazito nižja od ravni moških (čeprav se ravni zadnja leta v nekaterih hitro razvijajočih se družbah zvišujeta in izenačujeta). Kljub temu pa še zmeraj drži, da so v vseh državah, ne glede na njihov geografski položaj, izobrazbene možnosti in poklicne priložnosti še zmeraj močno pogojene s pripadnostjo določenemu družbenemu razredu, rasi, narodnosti in spolu, s posledično »podrazvitostjo« zmožnosti in talentov pri ogromni množici posameznikov (glej Held, 1995: 179). Razredno pogojeni sistemi izobraževanja gotovo neposredno vplivajo na raven osveščenosti in politične aktivnosti državljanov. Politična učinkovitost ter kritičnost ljudi do dela njihovih vlad sta močno povezani z obsegom in trajanjem formalnega izobraževanja (glej Held, 1995: 179). Razlike med politično aktivnim in pasivnim prebivalstvom so zatorej delno posledica pomanjkanja možnosti državljanov, da bi ustrezno razvili svoje zmožnosti in talente.

Seveda je res, da razvoj sposobnosti in samozavesti posameznikov ni odvisen samo od izobraževalnega sistema. Nanj po Heldu pomembno vpliva tudi

razvitost socialnega skrbstva, ki lahko spodbuja ali zavira avtonomijo posameznikov. Na primer: primerna dostopnost institucij za oskrbo otrok staršem omogoča, da imajo več časa za iskanje boljše zaposlitve. Če pa je dostopnost slaba, se lahko zgodi, da se starši z nižjimi dohodki ali starši samohranilci ujamejo v začaran krog revščine, ker postanejo stroški nujne oskrbe in varstva otrok zanje preveliki. Vse to vpliva na njihove slabše možnosti pri iskanju boljše zaposlitve, prav tako pa precej zmanjša njihove zmožnosti ter interes za udeležbo v državljanskih in političnih aktivnostih.

*3.) Tretje nahajališče moči: kultura*

Held tukaj zajame in definira zlasti tista področja družbenih aktivnosti, ki zadevajo vprašanja javnih interesov in identitete, sprejemljivost različnih stališč ter raziskovanje lokalnih navad in predpostavk – gre za področje ki ga urejajo in obvladujejo različne cerkve oz. veroizpovedi, mediji, državne pobude v odnosih z javnostmi, pa tudi povsem neformalna lokalna srečanja in vzajemni vplivi. V širšem smislu po Heldu domena kulture obsega organizacijo pojmov in pomenskih kategorij, nujnih za mobilizacijo skupnosti. Sestavljena je iz simbolnih redov, norm, standardov in tipov diskurza, ki porajajo sklope vsakodnevnih }praks in dogodkov. Te povezave oziroma interpretativne sheme določajo, kaj je v nekem družbenem okolju pojmovano kot pomembno in kaj ne. Prav zaradi tega pomembno sooblikujejo tudi razumevanje in vrednotenje političnih dejanj ter procesov v okvirih dane skupnosti; vsebujejo namreč vnaprej izoblikovana splošna stališča o človeških zmogljivostih, potrebah in motivih, možni spremenljivosti ali drugih kvalitetah družbenih institucij, ki so povezane s sprejemanjem in z udejanjanjem političnih odločitev. Pomenski vzorci vključujejo tudi estetske in ritualne prakse, ki so lahko organizirane na mnoge načine v »svetih in svetnih« oblikah avtoritete. Te »avtoritete« nato producirajo in reproducirajo pomenske mreže, ki usmerjajo razvoj politične in družbene avtoritete. In kako je pojav navtonomije izražen znotraj omenjenega nahajališča moči? Zanj je značilen predvsem asimetričen dostop do produkcije in porazdelitve interpretativnih shem in praks, pa tudi do retoričnih zmožnosti in spretnosti. Povsod, kjer strukture kolektivne moči nadzirajo ali manipulirajo s pomenskimi mrežami ter ostro določajo načine medsebojno dopustnega moralnega ravnanja in človeškega odnosa do narave, so zelo verjetno prisotni tudi pojavi navtonomije. Kažejo se kot okoliščine, v katerih se nekaterim družbenim skupinam " odreka dostop do prevladujočih kulturnih kodov ali pa se od njih pričakuje, da so zgolj njihovi »prejemniki« – skratka vselej, kadar so sredstva komunikacije in diskurza asimetrično porazdeljena. V takšnem primeru so lahko komunikacijska sredstva v rokah določenih družbenih skupin, verskih organizacij ali ekonomsko privilegiranih razredov, ki lahko nadzorujejo ali celo preprečujejo dostop do njih. Ko so sistemi označevanja in pomena izrabljani za vzdrževanje nesimetričnih razmerij moči, ki so seveda v interesu dominantnih ali hegemonskih skupin, se lahko ukoreninijo posebne oblike ideologije. Takšne razmere pa so v grobem nasprotju s stanjem, v katerem ima sleherna družbena (pod)skupina dostop do lastnih komunikacijskih sredstev ter lahko je lahko

udeležena v procesih javnega odločanja, lahko pa tudi javno kritizira obstoječe dogovore in predpostavke.

*4.) Četrto nahajališče moči: oblike državljanskih združenj*

Državljanska združenja je pri Heldu treba pojmovati v tesni povezavi s civilno družbo, seveda pa je oboje zelo povezano tudi z državnimi institucijami, ki njunim dejavnostim zagotavljajo legalne okvire. Seveda pa ima civilna družba tudi lastne značilnosti, saj združuje mnoga področja družbenega življenja, od nekaterih oblik zasebnega življenja, posebnih družbenih aktivnosti (kampanje, projekti idr.), oblike ekonomske izmenjave ter političnih dejavnosti, ki so organizirane kot zasebna ali prostovoljna združenja med posamezniki in skupinami, ki niso pod neposrednim nadzorom države. V ožjem smislu pa se domena državljanskih združenj nanaša na zbir institucij in organizacij, v in preko katerih posamezniki in skupine lahko uresničujejo svoje cilje neodvisno od državnih uredb ter gospodarskih organizacij, kot so npr. korporacije ali sindikati. To so lahko: skupine prostovoljcev, cerkvene organizacije, dobrodelne ustanove, politične organizacije, družbena gibanja idr.

V državljanskih združenjih prihaja do navtonomije tedaj, ko obstajajo okoliščine, ki preprečujejo dostop do njih ali pa so le-ta notranje organizirana na način, ki sistematično izkrivlja enakopravne možnosti ter rezultate njihovega delovanja, tako da sama združenja delujejo v korist povsem določenih skupin ter njihovih pristranskih interesov. Do težav pri vključevanju prihaja, ko nekatere skupine nimajo dostopa do določenih kapacitet in virov (v zdravstvu, izobraževanju, zaposlovanju itn.), ter se posledično ne morejo včlaniti v želene organizacije civilne združbe ali pa v njih ne morejo enakopravno sodelovati. Do navtonomije v notranji organizaciji civilnih združb pride tedaj, ko se le-te tako zelo izmaknejo slehernemu nadzoru, da njihovo delovanje ni več v skladu z željami in interesi njihovih članov. To se lahko zgodi ob pojavu notranjih oligarhičnih tendenc, ko vodstvene strukture postanejo tako toge, da privzamejo obliko elit, povsem nedovzetnih za položaj in zahteve članov iz nižjih razredov, pa najsi bodo v javnem ali zasebnem sektorju.

*5.) Peto nahajališče moči: ekonomija*

Pri ekonomiji kot petem nahajališču moči Held meri na celotno produkcijo, porazdelitev, izmenjavo ter porabo dobrin in storitev. Viri, potrebni za nemoten potek ekonomskih procesov, pa zajemajo materialne vire (to je surovine, energetske vire), sredstva proizvodnje (delo, tehnologijo in druga pomožna sredstva) in slednjič tudi izdelke in dobrine same. Navedeni resursi so organizirani v ustaljenih vzorcih družbenih odnosov ter delitve dela, kar lahko vključuje zelo veliko oblik v najrazličnejših okoliščinah. Gre zlasti za zapletene povezave mnogoterih področij aktivnosti, ki v sodobni kapitalistični ureditvi tvorijo izjemno široke in intenzivne mreže moči, ki se raztezajo preko ogromnih teritorialnih enot in vključujejo milijone ljudi, hkrati pa določajo ritem gospodarskega poslovanja.

Ekonomija je prav zaradi tega tisto nahajališče moči, ki najbolj sovpliva na družbeno stratifikacijo ter morebitno navtonomičnost odnosov, saj določa

oblikovanje posameznih družbenih razredov in razmejitve med njimi. Na tem mestu je potrebno poudariti, da Held družbeni razred pojmuje kot skupino oz. združbo ljudi, ki se oblikuje ob določeni gospodarski aktivnosti, njen položaj pa je pogosto utrjen in potrjen še z drugimi pozicijami moči, ki ga skupina zavzema glede na druga nahajališča moči, pa tudi znotraj njih. Če je bilo v tradicionalnih, neindustrijskih družbah še samoumevno, da so imeli kmetje in delavci precejšen nadzor nad delovnimi postopki ter vsakodnevnimi rutinskimi opravili, se je s pojavom industrijskega kapitalizma precej spremenilo. Takoj zatem, ko so delavci vstopili skozi vrata industrijskih obratov, so njihova življenja pričele usmerjati direktive kapitala: državljanske pravice do svobodne izbire oblasti ali predstavništev se (vsaj na začetku) namreč niso nanašale na področje dela, kar je pomenilo, da sta bili politika in ekonomija precej ločeni. Posledično je bil eden izmed rezultatov kapitalistične proizvodnje pojav mnogih oblik neenakosti, ki ogrožajo obstoj avtonomije, saj so neposredno vplivale na neenakomerno porazdelitev življenjskih možnosti in priložnosti za udeležbo v državotvornih procesih. Lastništvo in nadzor ekonomskih sredstev ustvarjata velike razlike v blaginji, prihodkih, statusu, sposobnostih, dostopu do pomembnih informacij ter propagandnih sredstvih, ki so na voljo posameznim političnim strankam in voditeljem – to pa hkrati pomeni veliko verjetnost za obstoj politične neenakopravnosti med državljani. Ker ustvarjajo sodobni kapitalistični odnosi sistemske neenakosti v razdelitvi ekonomskih in socialnih virov, le-te učinkujejo tudi na možnosti za polno izvajanje avtonomije.

Res pa je, da ohranjanje politične enakopravnosti ni odvisno zgolj od ekonomskih virov, čeprav so možnosti vladnih intervencij, s katerimi bi zavarovali njen obstoj, po Heldu precej omejene – omejujejo pa jih prav ukrepi, ki ščitijo možnosti zasebne akumulacije kapitala. Da bi se čim dlje obdržale na oblasti, t morajo vlade v liberalnih demokratičnih ureditvah namreč spodbujati možnost čim večjih dobičkov v zasebnem sektorju, saj so slednjič tudi same odvisne od }njegovih prihodkov, ki v največji meri uravnavajo proračunske primanjkljaje ali presežke. S tem se seveda ustvarja začarana, brezizhodna odvisnost med vsebinami davčnih, socialnih in ekonomskih politik ter višino stroškov proizvodnje, povezanih z razmerjem med dobičkom in plačami delavcev. Vsi nave. deni dejavniki naj bi bili usklajeni tako, da bi zagotavljali kar največjo konkurenčnost gospodarstva posamezne države v svetovnem merilu. Vladne politike liberalnih demokratičnih (vse pogosteje pa tudi ostalih) držav zato zelo pogoste. sledijo interesom zasebnega sektorja in velikih korporacij, kajti le tako lahko zagotovijo stabilno finančno osnovo lastnih držav, sebi pa dolgoročno legitimnost. Lahko bi dejali, da so tokovi in nihanja svetovnega gospodarstva tisti dejavnik, ki slednjič še najbolj odločilno odmerja obseg možnosti za dosledno izvajanje avtonomije državljanov, vendar hkrati utemeljuje tudi možnosti za obstoj navtonomičnih struktur, ki zagotovo najdejo plodna tla povsod tam, kjer se interes za čim večjo akumulacijo kapitala uveljavi pred interesi za doseganje čim večje avtonomije posameznikov.

*6.) Šesto nahajališče moči: organizacije za nadzor nad sredstvi nasilja*

Koncentrirana fizična moč kot šesto nahajališče moči je po Heldu prepletena z drugimi nahajališči in tako neposredno vpliva na oblikovanje življenjskih možnosti in priložnosti znotraj širše družbene skupnosti. Njene organizacije lahko delujejo kot obramba ali sredstva ohranjanja dane ureditve, vendar ji lahko tudi nasprotujejo, saj lahko v nekaterih primerih tudi ogrožajo varnost posameznikov ali obstoječih institucij. Pred uveljavitvijo sodobne nacionalne države so bila središča moči veliko bolj razpršena, kaotična in medsebojno ogrožajoča, saj ni bilo nobene pravno utemeljene organizacije, ki bi imela ekskluzivni monopol nad sredstvi nasilja. Nadzor nad njimi se je v skladu s Heldovim prepričanjem uveljavil šele s prevlado sodobnega političnega reda, katerega temeljne enote so postale nacionalne države. Kljub temu pa so v mnogih državah obstajale nenehne napetosti med institucijami vojaške in politične moči, kar je ponekod privedlo do državnih udarov in nastanka separatističnih gibanj, v nekaterih delih sveta pa so ta problem dokaj uspešno rešili, kar je državam zagotovilo sorazmerno dolga neprekinjena obdobja razvoja, varnosti in notranjega miru, čeprav so državne institucije za nadzor nad sredstvi nasilja nemalokrat tarča kritike in izzivanja s strani tistih političnih skupin, ki želijo doseči bolj transparentno javno obravnavo svojih ciljev.

Ne glede na učinkovitost njihove organiziranosti pa institucije za nadzor nad sredstvi nasilja za Helda pomenijo nenehno resno nevarnost prekomernega omejevanja demokracije. Tudi brez neposredne nevarnosti izbruha oboroženega nasilja med državami ali znotraj njih se zdi, da se le-te neprestano soočajo z izzivi, ki so bodisi utemeljeno ali ne povezani z zagotavljanjem miru ali pripravami na vojno. Omenjeni dejavnosti pa neizogibno ustvarjata stanje splošne negotovosti oziroma občutka ogroženosti, kajti varnostna politika ene države ima zagotovo posledice za sprejeto obliko varnostne politike v drugi (pač odvisno od njene moči in vpliva), kar je bilo lepo razvidno tako v obdobju hladne vojne kot v obdobju vladavine Georgea W. Busha in njegove »vojne proti terorizmu«. Poleg tega vsakršna krepitev sistema organizacij za nadzor nad sredstvi nasilja ustvarja oblike (političnega) odločanja, ki so skorajda zmeraj tajne in se vztrajno izmikajo vsakršni obliki poostrenega javnega nadzora, njihove posledice pa so v korist močno zastopanih vojaških interesov. Za pojav navtonomije je v omenjenih organizacijah zatorej več kot dovolj možnosti in priložnosti, njegove posledice na tem področju pa se mnogokrat merijo v številu človeških žrtev, da o omejevanju procesov demokratičnega odločanja ter možnosti sodelovanja sploh ne govorimo.

*7.) Sedmo nahajališče moči: domena upravnih in pravnih institucij*

Zadnje v vrsti Heldovih nahajališč moči je sestavljeno iz vseh tistih institucij, zaradi katerih je neka država sploh država, seveda s poudarkom na njihovi politični vlogi ter urejanju povezav med vsemi že obravnavanimi nahajališči moči. Avtor definira državo kot »domeno vseh tistih oblasti in sil, ki izhajajo iz institucionaliziranega upravljanja in razmejevanja med narodi in njihovimi teritoriji« (glej Held, 1995: 185). Institucije, ki jih ta domena zajema, so lahko več kot ugodna podlaga za ukoreninjenje navtonomičnih struktur, ki lahko na dokaj enostaven (in morda niti ne preveč očiten) način državljane izključujejo iz

procesov odločanja ter tako omogočajo večjo ali manjšo avtoritarnost dane državne ureditve. Lahko pa so tudi trdno zasidrane v pogojih in okoliščinah, ki dostop do aktivnega političnega udejstvovanja omogočajo zgolj povsem določenim družbenim skupinam ali slojem, npr. posestnikom, belcem, moškim, izobražencem ali ljudem s točno določenimi poklici in spretnostmi.

Navtonomija pa se tukaj lahko izraža tudi kot omejevanje politične vloge državljanov, kot zmanjšane možnosti udeležbe v procesih odločanja ali kot sistem, v katerem so spodbude in sankcije ter koristi in stroški, povezani z udejstvovanjem v notranji ali zunanji politiki države, razdeljeni precej neenakomerno. Navtonomične strukture so lahko tudi posledica ureditve, ki pojem upravljanja oz. vladavine razume zelo ozko, tako da vanj sploh ne vključuje nekaterih bistvenih nahajališč moči, ki so zato izven dometa političnega urejanja in intervencij. Do pojava navtonomije pa prihaja še posebej tedaj, kadar se politične i institucije zlorablja za dosego ciljev, ki jih diktirajo druga nahajališča moči k (npr. korporacije ali vojaške ustanove). Vsak izmed naštetih dejavnikov pa i pomembno (bodisi spodbujevalno ali zaviralno) vpliva na možnosti uresničevanja avtonomije znotraj države in izven nje. 8.)

*8.) Sklep podpoglavja: razmerje med avtonomijo in navtonomijo*

Pri Heldovi obravnavi demokratične ureditve kot možnosti popolnega?, izkoriščanja osebne avtonomije je morda najbolj zanimivo to, da pomen koncepta avtonomije izpeljuje iz že obstoječih struktur moči, med seboj bolj ali manj uspešno povezanih v sistem, ki naj bi slehernemu posamezniku omogočal t kar najširšo udeležbo v demokratičnih procesih odločanja, s tem pa tudi kar največji možni vpliv na oblikovanje lastnega življenja ter optimalno doseganje i lastnih interesov znotraj okvirov demokratičnih institucij. Stopnja avtonomije posameznikov je odvisna od intenzivnosti vpliva zgoraj obravnavanih nahajališč moči in hkratnih možnosti ter sposobnosti posameznikov, da v institucionalnih strukturah sami dosegajo lastne interese oz. želene rezultate.

Postopoma se tako izriše sedmero temeljev (to je nahajališč moči), ki sploh omogočajo vzpostavljanje kakršnekoli avtonomije in njeno izkoriščanje: telo, blaginja, kultura, državljanska združenja, ekonomija, organizacije za nadzor nasilja ter ustrezne upravne in pravne institucije.

Prvi temelj avtonomije posameznikov (to je telo) zadeva ustrezno mrežo institucij, ki skrbijo za kar najboljše zdravstveno stanje prebivalstva. Navsezadnje lahko le zdrav posameznik popolnoma izkorišča vse možnosti avtonomije, ki izhajajo iz demokratične ureditve. Kjer te možnosti ni, se pravi, da mreža zdravstvenih institucij ni ustrezno urejena, da posamezniki nimajo dostopa do ustreznih storitev ali pa je dostop do njih resno omejen (npr. z višino ekonomskih sredstev posameznikov), prihaja do-pojava navtonomije oz. asimetrične produkcije in porazdelitve življenjskih možnosti, ki je nezdružljiv z osnovno zahtevo vsake demokracije, namreč zahtevo po enakopravnosti.

Drugi temelj avtonomije posameznikov je blaginja. Pojem blaginje se po Heldu nanaša na tisto sfero institucij in odnosov, ki posameznikom omogočajo ustrezno usposabljanje za vse procese, v katerih lahko nastopajo kot polnopravni

člani družbe in tako relevantno izkoriščajo tiste možnosti, ki jim jih daje demokratična avtonomija. Tukaj gre predvsem za institucije, ki urejajo primerno formalno umeščenost posameznikov v širši družbeni kontekst: to so izobraževalne institucije, institucije za varstvo otrok, ustanove socialnega skrbstva, komunala idr. Navtonomija se na tem področju pojavlja povsod tam, kjer za ta vidik socialnega življenja ni primerno poskrbljeno oz. so tozadevne ustanove pomanjkljivo organizirane. To pomeni, da posamezniki nimajo možnosti dostopa do ustreznih storitev in informacij, ki bi omogočale polno uveljavljanje njihovih interesov.

Kar zadeva tretji temelj avtonomije, kulturo, gre pri tem predvsem za institucije, ki posameznikom podeljujejo njihovo kulturno identiteto oz. omogočajo njeno izražanje, se pravi ustanove, ki so povezane z najrazličnejšimi vidiki ustvarjalnosti, jezikovnim izražanjem, izražanjem nacionalne identitete, spolne identitete, vsemi oblikami umetniškega izražanja idr. V tem primeru se navtonomičnost danih struktur opazi tedaj, ko so kulturne ustanove na kakršenkoli način izključujoče oz. diskriminatorne, saj podpirajo povsem določene izraze kulturne identitete, podpora drugim pa bodisi ni povsem enaka ali jih celo zavirajo. Dober pokazatelj stopnje (n)avtonomije je urejenost institucij, ki skrbijo za enakopraven status narodnostnih manjšin v posameznih državah.

Četrti temelj avtonomije so po Heldu oblike državljanskih združenj, ki posameznikom omogočajo učinkovitejše zagovarjanje lastnih interesov pri obstoječih državnih institucijah in njihovih mehanizmih. To področje zajema zlasti najrazličnejše oblike nevladnih organizacij in interesnih združenj, kot so ekološka združenja, združenja borcev za pravice živali, organizacije zagovornikov evtanazije ipd. Stopnja avtonomije (ali navtonomije) se tukaj kaže kot navzočnost navedenih organizacij v javnem življenju ter obseg njihovih možnosti, da dejavno vplivajo na zavest ljudi. V številnih državah jih bodisi ne tolerirajo ali pa so celo zakonsko prepovedane.

Peti temelj za dosego avtonomije pa je najbrž tisti dejavnik, ki je za možnost njenega demokratičnega izkoriščanja najbistvenejši: ekonomija. To področje združuje vse tiste institucije, ki posameznikom omogočajo dostop do zadostnih ekonomskih sredstev in so hkrati pogoj za primerno višino življenjske ravni ter združuje vse tiste dejavnike, ki urejajo področje ponudbe in povpraševanja, ustrezno porazdelitev dobrin idr. Na prvi pogled se zdi, da je stopnja (n)avtonomije z njimi več kot usodno povezana: če namreč posamezniki nimajo zagotovljene primerne ekonomske podlage, bodo tudi njihove možnosti za dosego avtonomije temu primerno manjše, pa tudi nasploh je videti, da je v državah z visokim ekonomskim standardom tudi stopnja avtonomije visoka. Kljub temu pa Held opozarja, da institucije tržnega gospodarstva, zaprtost hierarhij znotraj njih ter življenjska raven prebivalstva niso nujno povezani z možnostmi izkoriščanja avtonomije oz. z demokratičnostjo posamezne državne ureditve. Povedano drugače: če je v državi s tržnim gospodarstvom zaradi recesije oz. slabe gospodarske politike življenjska raven prebivalstva nizka, to še ne pomeni, da je nizka tudi stopnja avtonomije posameznikov, ali da prihaja

do pojava navtonomičnih struktur. In obratno: četudi je standard prebivalstva visok, je lahko stopnja demokratične avtonomije v državi precej nizka (npr. v večini držav I Arabskega polotoka).

Šesto izmed Heldovih nahajališč moči in naslednji temelj avtonomije so organizacije za nadzor nad sredstvi nasilja, ki imajo dvojno vlogo: avtonomijo omogočajo, a jo hkrati omejujejo, zato je njihovo uravnoteženo delovanje še posebej pomembno – prešibek položaj teh institucij znotraj družbe lahko za ureditev pomeni nevarnost anarhije, premočna vloga vojaških in drugih varnostnih enot pa lahko kaj hitro dobi navtonomični značaj sredstev, ki jih zastopniki partikularnih interesov uporabijo za vsiljevanje lastnih hotenj in doseganje lastnih ciljev. V idealnem primeru bi morale navedene institucije nastopati zgolj v vlogi varuhov avtonomije, politična realnost pa nam kaže obilo primerov, v j katerih so vse prej kot to.

Upravne in pravne institucije pa so slednjič tiste, zaradi katerih je delovanje ostalih nahajališč moči sploh možno. Vsakršna anomalija v njihovi strukturi je I neizogibno posledica neuravnoteženega delovanja katerega izmed že obravnavanih nahajališč moči kot temeljev avtonomije, seveda pa drži tudi obratno: pomanjkljiva organiziranost upravnih in pravnih posledic ima nujno posledice t za delovanje drugih centrov moči, to pa se nenazadnje kaže tudi v stopnji avtonomije posameznikov (to je, ali so le-ti v državnih telesih enakopravno zastopani; ali imajo zadosten dostop do dobrin in sredstev, ki jim omogočajo učinkovito izražanje lastne avtonomnosti; ali so same državne institucije sposobne zagotavljati avtonomijo itn.).

Heldovo pojmovanje avtonomije je potemtakem izjemno poglobljeno, saj je jasno, da avtor tega koncepta ne jemlje kot nekaj samoumevnega, temveč najprej spregovori o pogojih, ki morajo biti zanjo izpolnjeni, pri čemer se za razliko od Beitza ali Rawlsa težavnosti avtonomije ne loteva na ravni držav, temveč povsem jasno izhaja iz posameznikov ter njihovega položaja v širši družbeni skupnosti. *Gotovo pa se na tem mestu kar sama ponuja primerjava med Rawlsovim prvim modelom naravnega stanja ter izhodiščno situacijo Heldovega demokratičnega eksperimenta.* Sicer je res, da smo nanjo že delno opozorili v razdelku 1.3., sedaj pa je treba poudariti še eno bistveno vsebinsko razliko, ki tam ni bila izpostavljena: udeleženci prvega Rawlsovega naravnega stanja odločajo o najprimernejših načelih pravičnosti, medtem ko se udeleženci Heldovega demokratičnega eksperimenta izrekajo o pogojih, ki omogočajo soobstoj različnih interpretacij ter mnogoterih načinov življenja posameznikov v okvirih demokratične avtonomije, zato je Held po svoje hkrati pred rawlsovsko situacijo, hkrati pa poskrbi za njeno nadgradnjo, saj njegovi subjekti niso izza tančice nevednosti. Res pa je, da je med njegovimi sedmerimi nahajališči moči velikokrat težko potegniti razmejitvene črte: ali je mogoče povsem razlikovati med organizacijami za nadzor nad sredstvi nasilja ter med upravnimi in pravnimi institucijami države? Ali je mogoče docela razlikovati med mehanizmi ekonomije ter institucionalnim okvirjem blaginje? Vsekakor se razločevanje med nahajališči moči v nadaljevanju izkaže še posebej pomembno,

saj Held na njihovi podlagi gradi elemente, ki so nujni za osnovo kozmopolitskega javnega prava.

### 1.6. Demokratično javno pravo

Iz zapisanega se že jasno nakazuje Heldovo stališče, da je edina demokracija (ali demokratična ureditev) tista, v kateri lahko državljani uživajo in uveljavljajo tak nabor pravic, ki jim omogoča, da kar najbolje izkoriščajo mehanizme odločanja v demokratičnih procesih in so v njih kar najbolj aktivno udeleženi. Na omenjeni nabor pravic pa po Heldu naj ne bi gledali kot zgolj na razširitev že doseženih zasebnih pravic ter ugodenih zahtev; prav tako naj ne bi šlo za gole privilegije, ki jih posamezniki lahko uveljavljajo nasproti že obstoječim državnim institucijam; Heldov nabor pravic kot temeljev demokratičnega javnega prava tudi ni zgolj zbirka redistributivnih ukrepov, s katerimi naj bi popravljali neenakosti med posamezniki glede njihovih življenjskih sredstev in priložnosti. Po njegovem gre tukaj preprosto za tak nabor pravic, ki bi ga morala vsebovati in spodbujati sleherna demokratična ureditev. Kajti če izberemo demokracijo, smo po Heldu hkrati z njo izbrali tudi učinkovit in delujoč sistem pravic in dolžnosti, ki ga sestavljajo medsebojno povezana področja delovanja (beri: moči), v katerih in s katerimi je mogoče aktivno udejanjati in uveljavljati vsebino načela avtonomije.

Ponavadi tudi privzemamo (vsekakor pa tako meni Held), da demokracija sama vsebuje določene bistvene dobrine v obliki primarnih državljanskih in političnih pravic, pod katerimi običajno razumemo pravice, kot so svoboda govora, tiska in združevanja, pravica do svobodnih in poštenih volitev ter pravica do formiranja opozicijskih strank. Le-te so nujne za vzpostavitev demokratične ureditve in izhajajo iz pravice državljanov, da oblikujejo lastno demokratično vlado. Brez možnosti uveljavljanja in izvajanja pravice do svobode govora, kritiziranja nasprotnih stališč, oblikovanja opozicije in udeležbe v demokratičnih procesih tudi demokracije ni. Vendar pa državljanske in politične pravice same po sebi niso dovolj za skupno strukturo političnega delovanja, ki jo avtor opredeljuje kot okvir enakopravne avtonomije vseh udeležencev v javnem življenju. Zbiri pravic in obligacij, ki zadevajo vsako izmed sedmerih nahajališč moči, je nujen za obstoj ter normalen potek demokratičnih procesov. Če je katerikoli zbir pravic nepopoln ali celo manjka, je tudi demokratični proces kot celota neuravnotežen in pomanjkljiv. Takšne pomanjkljivosti hkrati kažejo na to, da enakopravni interesi za popolno uveljavitev načela avtonomije niso ustrezno zavarovani. Sicer to po Heldu še ne pomeni, da v tem primeru ureditev ni demokratična, saj velikokrat zadostuje že dosledno uveljavljanje ter izvajanje političnih in državljanskih pravic ter svoboščin; a kljub temu pisec poudarja, da je treba demokracijo razumeti kot celoto, v kateri so posamezne pravice znotraj navedenih nahajališč moči bolj ali manj ustrezno izvajane in utrjene.

Nadalje Held na osnovi sedmih nahajališč moči in temeljev avtonomije utemeljuje tudi sedmero svežnjev pravic, ki naj bi bili nujni za polnopravno in svobodno udeležbo državljanov pri upravljanju družbenih institucij: tako govori

o skupkih zdravstvenih, socialnih, kulturnih, državljanskih in ekonomskih pravicah, pravicah, ki omogočajo mirno življenje *[pacific rights]* ter političnih pravicah. Uveljavljanje in izvajanje omenjenih svežnjev pravic naj bi bilo enakovredno, saj se sicer lahko pripeti, da so določeni državljani resno prikrajšani za lastno avtonomijo (npr. kljub temu, da imajo vsi državljani zagotovljene primarne politične pravice, slabo uveljavljanje zdravstvenih pravic v nekaterih delih sveta pomeni, da imajo nekatere ženske malo nadzora nad lastnim telesom ; in reprodukcijo, kar jim v celoti onemogoča uživanje osebnostne avtonomije). .

a.) Zdravstvene pravice

Zdravstvene pravice zadevajo tiste osnovne pogoje človekovega bivanja, brez i katerih bi bila izbira marsikaterega načina življenja nemogoča. Held namreč poudarja, da sta obseg in kvaliteta življenjskih možnosti neposredno povezana z obstojem (ali umanjkanjem) navedenih pravic. Trije primeri le-teh so npr. pravica do fizičnega in emocionalne ga dobrega počutja, pravica do čistega okolja in pravica do nadzora nad re produkcijo. Pravica do fizičnega in emocionalnega t dobrega počutja je nedvomno ena izmed najosnovnejših zdravstvenih pravic, če ne celo ena izmed temeljnih človekovih pravic. V njej je opredeljena upravičenost do virov za zadovoljevanje potreb, ki so nujne za normalno delovanje človeškega organizma, zato predstavlja tudi enega od temeljnih pogojev za učinkovito delovanje in vzpostavitev popolne avtonomije posameznikov, t Pravica do čistega okolja pa je z njo neposredno povezana, saj nakazuje, kako naj bodo načini življenja posameznikov, njihova svoboda in iskanje življenjskih ( priložnosti povezani na način, ki naj ne bi uničeval okolja, se pravi raznovrstnosti ekosistemov in njihovega biološkega ravnotežja, kajti tudi njihovo stanje lahko zelo močno vpliva na možnosti za doseganje avtonomije. Pravica do nadzora nad reprodukcijo pa neposredno zadeva enakopravnost položaja žensk in ? njihove možnosti za udejanjanje avtonomije, še posebej pa enakopravno udeležbo v političnih procesih.

b.) Socialne pravice (pravice do blaginje)

Socialne pravice določajo vrsto in obseg priložnosti ter spretnosti, ki jih imajo posamezniki na razpolago kot člani neke politične skupnosti. Razvoj talentov in sposobnosti je seveda odvisen od obstoječih formalnih in neformalnih možnosti doživljenjskega izobraževanja, ki danes predstavlja nepogrešljiv element za izpolnitev pogojev, s katero slednjič postanemo aktivni člani družbe in države. Konkretna primera za te pravice sta univerzalna pravica do vzgoje in izobraževanja ter pravica do dela, ne glede na družbeni razred, raso, spol ali starost. Obstoj te in z njo povezanih pravic je nujen pogoj za zagotovitev enakih možnosti za vse, še posebej pa za ženske, saj se le tako lahko polnopravno udejstvujejo v državljanskih in političnih aktivnosti, ki niso povezane (zgolj) s skrbjo za otroke in družino. Kot nadaljnji primer socialnih pravic lahko navedemo še pravice, povezane s socialnim skrbstvom in kriznimi razmerami, ki naj bi jih zagotavljale institucije za pomoč v kriznih razmerah v gospodinjstvu, družini ali pa skrbele za ustrezno obnavljanje družbenih povezav (gre zlasti za institucije, podobne centrom za socialno delo). Uveljavljanje teh

pravic s pomočjo omenjenih organizacij je nujno za zagotavljanje razvoja posameznikov, s čimer se preprečuje vpetost v obstoječe, manj učinkovite vzorce življenja ter širi ozaveščenost o lastnih kapacitetah ter delovanju družbe in države na splošno.

c.) Kulturne pravice

Kulturne pravice so povezane s tisto sfero družbenega življenja, ki obsega tvorbo in izražanje skupinskih (kolektivnih), pa tudi osebnostnih (posameznih) identitet. Seveda se področje kulturnih institucij precej prekriva s področjem sociale oz. zagotavljanja blaginje, vendar pa domena kulture po Heldu vsebuje poseben nabor pogojev in načel, brez katerih posamezniki ne bi mogli razumevati sebe in drugih znotraj določenih simbolnih sistemov (jezik, neverbalno izražanje itn.). Pod omenjene pogoje/pravice spadajo seveda svoboda mišljenja in izražanja, svoboda vere itn. Vendar pa teh pravic ne gre zamenjevati s pravico do neomejenega izražanja posameznikov ali skupin, saj bi taka pravica nujno pomenila kršitev oz. neupoštevanje podobnih pravic drugih; zato morajo kulturne pravice vselej temeljiti tudi na konceptu demokratične strpnosti, kar pomeni, da je strpnost utemeljena z enakopravnostjo upravičenosti (vseh) posameznikov do svobodnega izražanja ter z njihovo kapaciteto, da delujejo kot avtonomni in neodvisni člani skupnosti. Spodbujanje kritičnega mišljenja v demokratičnih okvirih zato pomeni hkrati spodbujanje kulture medsebojnega spoštovanja in avtonomije. Izražanje kulture ali kritike pa je nesprejemljivo, če zavira ali celo ogroža svobodno izražanje posameznikov, ki je odraz njihovega uveljavljanja pravic znotraj skupnosti (še posebej gre tukaj za pravice, povezane s svobodo mišljenja, veroizpovedi, izražanja mnenj).

d.) Državljanske pravice ([*civic rights*]; pravice svobodnega združevanja)

Po Heldovem pojmovanju se državljanske pravice nanašajo na nujne pogoje, z izpolnitvijo katerih je posameznikom omogočena izbira lastnih načinov življenja ter aktivnosti, povezanih z raznimi oblikami združevanja, ki sestavljajo domeno civilne iniciative. Kvaliteta dostopa do teh združenj in njihova odgovornost do svojih članov pa sodita med posebna pogoja, ki določata obliko in obseg sodelovanja na tem področju. Pogoji naj bi hkrati predstavljali pravice (npr. univerzalno pravico vključevanj a, splošno pravico do odločanja o zadevah v združenjih itn.). Avtor meni, da je visoka raven organiziranosti družbenih dejavnosti s strani prostovoljnih združenj obenem dober pokazatelj (visoke) ravni blaginje in avtonomije, saj demokratična državljanska združenja največkrat nastajajo na pobudo ozaveščenih posameznikov.

e.) Ekonomske pravice

Zametki ekonomskih pravic izhajajo iz obdobja najzgodnejših oblik sindikalnega združevanja ter boja za boljše delovne pogoje, s katerimi je delavski razred pridobil vsaj delno možnost soodločanja o delovnih procesih ter boljši nadzor nad porazdeljenostjo delovnega časa. Med ekonomske pravice po Heldu spadajo pravica do ustanavljanja sindikatov, pravica do pogajanja o plačah in delovnih pogojih, pravica do minimalne plače, pravica do stavke – dodaja pa še pravico do zasebne lastnine, pravico do dostopa do produkcijskih in

finančnih sredstev itd. Te pravice so povezane z možnostjo posameznikov, da samostojno vstopajo v najrazličnejše oblike ekonomskih aktivnosti, ne da bi bili izpostavljeni neprostovoljno izzvani ekonomski ogroženosti, pa najsi se nahajajo na strani proizvajalcev ali potrošnikov.

f.) Pravica do miroljubnega življenja

Pod pravico do miroljubnega življenja so pojmovane vse pravice, ki so kakorkoli povezane s pravicama oseb, da živijo v miroljubnem, nenasilnem okolju ter da s svojim življenjskim slogom tudi prispevajo h kulturi nenasilja. Zatiranje in nasilje sta namreč zagotovo nezdružljiva z najbolj temeljnimi pogoji demokracije ter njenimi postopki, oblikami sprejemanja odločitev in možnostjo javnega polemiziranja aktualne problematike. Brez mirnega sobivanja državljanov ključne ustanove demokratične ureditve ne morejo delovati. Zato tudi ni naključje, da so v vojnem stanju ključni elementi demokracije ukinjeni v prid ali v škodo hitrejšega odločanja (izredne razmere) – seveda pa je sleherna pravica brezpredmetna, če nima ustrezne podpore v državnih ali celo mednarodnih institucijah in temeljni zakonodaji (npr. Mednarodno sodišče za vojne zločine v Haagu). Kot še en možen primer takšne pravice bi bila pravica državljanov do legalne zunanje politike. Held meni, da bi morala zunanja politika držav postati bolj javna in dostopna presoji kar najširšega kroga državljanov.

g.) Politične pravice

Po Heldu politične pravice zajemajo vse tiste pravice, ki so bistvene za udeležbo pri izvajanju politične moči, naj si gre za neposredno oblast posameznika v obliki ukrepov in dejanj, ki jih le-ta izvaja v okviru neke institucije ali pa za posredno oblast, ki jo izvajajo volivci na volitvah. Vključene pa so tudi pravice, ki jih večina drugih teoretikov pojmuje kot *državljanske [civil rights]* in vsebujejo pravico do nepristranskega sojenja ter enakost pred zakonom. Tradicionalno pojmovanje državljanskih pravic namreč obsega kategorijo pravic, ki opredeljujejo svobodo posameznikov in zatorej omejujejo domet državne oblasti (glej Heldovo opombo, ravno tam, str. 198-199). Popolna uveljavitev teh pravic je po avtorjevem prepričanju pogojena zlasti z izpolnjevanjem pogojev demokratične avtonomije, čeprav je tesno povezana tudi z zadostnim obsegom možnosti za javno odločanje in dialog.

h.) Možnost demokratičnega javnega prava

Sedem obravnavanih sklopov pravic po Heldu predstavlja pravno podlago tako za izvajanje kot za zaščito posameznikov. Vsak posamezni sklop je hkrati temeljni pogoj za udeležbo v političnih procesih in posledično za legitimnost državne ureditve. Če se državljani ne morejo svobodno odločati glede slehernega od omenjenih sedmih področij (ali nimajo možnosti za uživanje pravic), to za Helda pomeni, da ne morejo enakopravno sodelovati v državljanskih in državnih zadevah – sedem kategorij pravic opredeljuje ključne pogoje svobodne in enakopravne udeležbe. Konstitucionalna struktura, ki vsebuje, določa in ščiti pravice iz omenjenih sedmih sklopov je zatorej ključna, saj naj bi državljanom omogočala, da v polni meri izkoristijo lastne možnosti in

zmožnosti. Poleg tega pa omogoča obstoj pravnega reda, ki po Heldu definira skupno strukturo političnega delovanja, tj. strukturo, ki jo resnično lahko imenujemo demokratično javno pravo.

Demokratično javno pravo potemtakem določa kriterije za možnost demokracije – obseg možnosti in pravic, ki jih imajo na razpolago člani demokratične družbe. Held pravi, da gre za neke vrste »veliki metaokvir«, ki legitimno opredeljuje in omejuje politiko, ekonomijo in družbene povezave. Hkrati natančno določa pogoje, nujne za svobodo in enakopravnost posameznikov znotraj politične skupnosti, ki lahko hkrati služijo kot merila demokratičnosti državnih ureditev. S sprejemanjem nabora demokratičnih pravic se države obvežejo, da bodo varovale tako pravice posameznikov kot tudi pravice družbene skupnosti kot celote. Vsebina demokratičnega javnega prava so zatorej *splošne* pravice (npr. pravica do svobodnega izražanja, združevanja, dostopa do virov idr.) in jih je treba razlikovati od *posebnih* pravic, ki veljajo zgolj v določenih skupnostih. Če potemtakem splošna pravica iz demokratičnega javnega prava narekuje, da imajo vsi posamezniki pravico do varnega življenja, je način doseganja varnosti prepuščen posebnim pravnim aktom, ki veljajo v lokalnih skupnostih. Različne družbene skupnosti potrebujejo za dosego varnosti različna sredstva in različno intenzivnost njihove uporabe, članom skupnosti pa mora biti prepuščeno, da npr. odločijo, ali je za zagotovitev varnosti dovolj že močnejša ulična razsvetljava ali bi bilo nemara vendarle potrebno povečati število policistov. Podobno velja tudi za vse ostale svežnje pravic, o katerih smo govorili: ker se družbene skupnosti oz. države med seboj razlikujejo po številnih dejavnikih razvoja, so za zagotavljanje pravic, ki jih Held pojmuje kot univerzalne pravice demokratičnega javnega prava, potrebna različna sredstva in različni načini njihovega uvajanja. Ločitev demokratičnega javnega prava od posebnih pogojev njegovega uveljavljanja tako določa smernice za ustrezne politične aktivnosti, ki naj bi bile čim bolj prilagojene tradiciji, vrednotam ter ravnem razvitosti posameznih družb. S tem je dosežena razmejitev med demokratičnimi načeli in demokratično prakso, načela pa so obenem vodila političnih dejanj.

Če torej povzamemo: Held meni, da vsakemu nahajališču moči ustreza na kategorija pravic (kot vsebinski del demokratičnega javnega prava), za katero lahko naštejemo posamezne primere ter navedemo področje dejavnosti, na katero se pravice nanašajo in ga utrjujejo/ščitijo:

Telesu kot nahajališču moči ustreza kategorija zdravstvenih pravic, primeri zanje pa so: pravica do fizičnega in psihičnega dobrega počutja, pravica do čistega, nestrupenega in vzdrževanega okolja, nadzor nad rodnostjo; nanašajo se na zadovoljevanje telesnih potreb in vzdrževanje dobre telesne kondicije ter na svobodno odločanje o biološki reprodukciji oz. starševstvu.

Blaginji kot nahajališču moči ustreza kategorija socialnih pravic, primeri > zanje pa so pravica do univerzalnega varstva in splošne oskrbe otrok, univerzalna pravica do izobrazbe, pravica do komunalnih storitev; nanašajo se na obseg možnosti razvoja sposobnosti in talentov posameznikov.

Kulturi kot nahajališču moči ustreza kategorija kulturnih pravic, katerih primeri so: pravica do svobode mišljenja in veroizpovedi, svobode izražanja in kritiziranja ter strpnega sprejemanja drugih; nanašajo se na svobodo izbire simbolnih redov in načinov diskurza.

Oblikam državljanskih združenj kot skupnemu nahajališču moči po Heldu ustreza kategorija državljanskih pravic *[civic rights]*, katerih primeri so: pravica do ustanavljanja avtonomnih združenj, pravica do vključevanja vanje, pravica do aktivnega udejstvovanja, pravica dostopa do informacij; nanašajo se na možnosti izvajanja individualnih ali skupinskih projektov.

Ekonomiji kot nahajališču moči ustreza kategorija ekonomskih pravic, primeri le-teh so: pravica do zajamčenega minimalnega osebnega dohodka, pravica do lastnine in raznih oblik potrošnje, pravica dostopa do produkcijskih I in finančnih sredstev; nanašajo se na zmožnosti vključevanja v razne oblike f ekonomskih aktivnosti brez neprostovoljne izpostavljenosti finančnim tvega- ; njem.

Organizacijam za nadzor nad sredstvi nasilja kot skupnemu nahajališču moči ustreza kategorija pravic do miroljubnega življenja *[pacific rights]* primeri zanje so: pravica do mirnega sobivanja, pravica do odgovorne in transparentne zunanje politike, pravica do zahteve po kazenski odgovornosti politikov; nanašajo se na področje fizične varnosti in nenasilnih odnosov.

Pravnim in političnim institucijam kot skupnemu nahajališču moči ustreza kategorija političnih pravic, primeri katerih so: pravica do nepristranskega sojenja, pravica do enakosti pred zakonom, pravica do ustreznih in enakopravnih možnosti sodelovanja pri političnih odločitvah; nanašajo se na področje možnosti sodelovanja v političnih ter pravnih institucijah in procesih, volitve.

Avtor nadalje opozarja, da ob navedenih pravicah ne gre pozabiti na obveznosti: le-te po njegovem izhajajo iz potrebe po nenehni zaščiti in preverjanju standardov avtonomije ter iz nujnosti preprečevanja pojava navtonomije, ne glede na nahajališče moči, tip pravic ali domeno aktivnosti, na katero se pravice nanašajo. Sleherna pravica pa Heldu namreč hkrati pomeni obveznost spoštovanja enakih pravic drugih, zahteva pa tudi, da posamezniki sodržavljanom aktivno pomagajo pri doseganju njihove lastne avtonomije.

### 1.7. Demokratično dobro

Brez posebnega napora lahko sklenemo, da je za Helda demokratičnost neke ureditve neločljivo povezana s stopnjo avtonomije, ki jo le-ta omogoča, stopnja avtonomije pa je nadalje rezultat možnosti uveljavljanja sklopov pravic, ki jih posamezniki lahko uveljavljajo glede na stanje oz. organiziranost določenega nahajališča moči. Čim bolj je neko nahajališče moči prežeto s pojavnimi oblikami navtonomije, tem manjša je možnost avtonomije posameznikov in demokratičnost dane države. Seveda ima ta »heldovski« povzetek podporo tudi v praksi: tako se da stopnjo avtonomije izmeriti s pomočjo podatkov o

izobrazbeni strukturi prebivalstva, zastopanosti žensk v zakonodajnih telesih, oblikah zdravstvenega zavarovanja, ki so na voljo državljanom določene države itd. Res je, da smo s tem že zakoračili na področje »trde« politične znanosti, vendar nam morebiti prav ti podatki lahko pomagajo, da še jasneje opredelimo ideale, ki nam naposled lahko služijo kot smernice političnega ravnanja.

Za Helda je eden izmed idealov, ki združuje možnosti za kar največje doseganje avtonomije posameznikov z omejitvami demokratične državne ureditve, zaobsežen v pojmu »pravne države« *[Rechtstaat]*. Zanjo je značilno, da je sama odraz demokratičnega javnega prava, kar pomeni, da njene institucije v naj večji možni meri zagotavljajo uveljavljanje vseh zgoraj navedenih sklopov pravic s strani državljanov. S tem je dosežena takšna skupna struktura političnega delovanja, ki državi omogoča vzdrževanje in zaščito lastne demokratične identitete. Seveda pa stopnja, izvajanje in stopnja avtonomije ter demokratičnosti niso odvisne zgolj od kvalitete obstoječih državnih institucij, temveč predvsem od virov (tako materialnih kot človeških), ki so na razpolago. Ker največkrat stanje virov precej odstopa od optimalnega, Held govori o treh stopnjah avtonomije: idealni, dosegljivi in nujni. Idealna stopnja avtonomije je tista, ki posameznikom omogoča maksimalno izkoriščanje in uveljavljanje svojih pravic in zmožnosti, povezana pa je (čeprav sorazmernost nikakor ni nujna) tudi z maksimalno količino in obsegom virov. Dosegljiva stopnja avtonomije je tista, ki jo določa konkretna količina virov (za primer: dosegljiva stopnja avtonomije državljanov večine afriških držav je zaradi pomanjkanja virov zagotovo nižja kot pri državljanih EU). Nujna stopnja avtonomije pa je pravzaprav tista stopnja, na kateri je posameznikom omogočeno preživetje in ne vključuje nekaterih pravic, saj je raven razvitosti prenizka, da bi bile smiselne (npr. pravica do ustanavljanja interesnih združenj).

Avtor tudi opozarja, da se na prvi pogled zdi, kot da bi tudi med posameznimi sklopi pravic demokratičnega prava vladala hierarhija: na prvem mestu so zapisane zdravstvene, nato socialne itn. Vendar je takšno pojmovanje seveda zmotno: reševanje mnogih problemov, povezanih z zdravstvom, je namreč zelo pogosto povezano s širšimi ekonomskimi in političnimi dejavniki. Tako je npr. značilno, da v primeru vojne velikokrat prihaja do lakote – toda lakota lahko nastopi tudi tam, kjer vojne ni, ali pa hrano celo izvažajo, kar pomeni, da gre najbrž za kombinacijo več faktorjev. Določanje hierarhije med posameznimi sklopi pravic je zatorej lahko vse prej kot preprosto. Po drugi strani pa zavezanost načelu avtonomije in skupni strukturi politične ga delovanja posameznikom ne prinaša zgolj pravic, temveč tudi obveznosti, od katerih je najpomembnejša *pomoč najbolj zapostavljenim* (glej Held, 1995: 217). Ob tem se sama od sebe ponuja primerjava s precej podobnim Rawlsovim načelom razlike, v skladu s katerim morajo biti razlike v porazdelitvi dobrin razporejene tako, da so v korist najmanj privilegiranih. Held ob tem dodaja, da zavezanost doseganju demokratične avtonomije

»...zajema tudi dolžnost pomoči zapostavljenim glede izpolnjevanja standardov, nujnih za doseganje demokratične avtonomije, ter krčenje privilegijev

bogatejših slojev na raven, na kateri le-ti več ne ogrožajo vzpostavitve popolnoma demokratične ureditve« (Held, 1995: 217).

Čeprav tak dodatek še ni dovolj, da bi povsem razrešil spore glede prioritet med posameznimi pravicami, se zdi Heldu vendarle zadostno vodilo za pravično razdeljevanje dobrin med posamezne člane družbe. Načini, po katerih naj bodo dobrine razdeljene, pa so po Heldu že stvar debate med državljani in njihovimi izvoljenimi predstavniki, kljub vsemu pa v svoj nabor pravic posameznikov – kot smo že zapisali zgoraj – vključuje pravico do minimalnega osebnega dohodka.

### 1.8. Od avtonomije posameznikov do (razpadajoče) suverenosti držav

Iz zapisanega potemtakem lahko povzamemo, da ideja avtonomije vključuje postavko, da posameznikov pri izvajanju njihovih dejavnosti, kot le-te določa demokratično javno pravo, ne s me ovirati nikakršen neutemeljen zadržek, pa najsi bo politične, družbene ali ekonomske narave, poleg tega pa mora biti avtonomija za vse člane neke politične skupnosti zaščitena z ustreznimi institucionalnimi mehanizmi. Lahko rečemo, da je avtonomija odvisna od vzajemno spodbujajočih in omejujočih se pogojev (nujno je, da institucije svobodno delovanje posameznikov hkrati spodbujajo in omejujejo, saj bi neravnovesje v prid ene ali druge skrajnosti neizogibno vodilo v nastanek navtonomičnih struktur). Ljudje lahko postanejo kar najbolj avtonomni le v primeru, če so sčasoma sposobni uvideti, da so vzajemno soodvisni ter da je potegovanje za najvišjo dosegljivo stopnjo avtonomije v njihovem interesu.

Utemeljenost avtonomije v demokratičnem javnem pravu je tisti dejavnik, H zagotavlja zaščito in varnost tako za vsakega posameznika kakor tudi za celotno skupnost To pomeni, da je omogočeno brezpogojno doseganje in uveljavljanje sedmih sklopov pravic ter obveznosti znotraj demokratične pravne države, Demokratična pravna država je namreč tisti okvir, ki po Heldu jamči za razvoj skupne strukture političnega delovanja. Vzpostavitev takšnih institucionalnih okvirjev pa hkrati terja omejevanje vladavine družbene skupnosti: obseg ljudske suverenosti je treba v dobro avtonomije posameznikov omejiti. *Seveda* je »vladavina ljudstva« oz. večine članov neke skupnosti prejkone pričakovana in tudi zaželena, vendar le, če zadošča zahtevam po poštenih socialnih, ekonomskih in političnih pogojih, zaradi katerih je demokratično življenje sploh možno. Se več: *demos mora* vladati, pravi Held, toda njegova vladavina mora biti omejena s pravnim redom, ki je hkrati spodbujajoč in omejujoč – prav ta zahteva pa umešča demokratično avtonomijo posameznikov na položaj med institucijami državnega aparata ter in potenciali ljudske suverenosti.

Tako zastavljeni okvirji pravne države pa so vse prej kot vrednotno nevtralni, saj jih ureja pojmovanje demokratičnega dobrega, ki smo ga opredelili v prejšnjem razdelku. Vsebuje namreč povsem jasno določene pravice ter dolgoročne obligacije, ki naj bi skupaj onemogočale favoriziranje posameznih interesov, hkrati pa zajema mehanizme porazdeljevanja koristi in bremen, ki naj bi bili

sprejemljivi za vse strani. Spadajo torej opisani sklopi pravic, na katerih temelji in jih obenem zagotavlja načelo avtonomije, pod kategorijo državljanskih, človekovih ali celo kakšnih drugih pravic? Held sam pravi, da jih najraje imenuje »pooblastilne« pravice *[empowering rights]* ali upravičevalne kapacitete *[entitlement capacities]*. Pojem državljanskih pravic je po njegovem mnenju preozko določen z nanašanjem na koncept nacionalne države. Sicer priznava, da je danes večina obravnavanih sklopov pravic zajeta v ustavah sodobnih držav, zaradi česar so nekateri tipi pravic postali že skorajda samoumevni: bolj kot so države demokratične, večji je obseg državljanskih in političnih pravic, ki so jih države sposobne zagotavljati lastnim državljanom. Vendar opozarja, da zaradi pospešenega gospodarskega in družbenega razvoja v zadnjih nekaj desetletjih nastajajo nove formulacije pravic, ki izhajajo zlasti iz mednarodnega prava, in segajo onkraj zadev suverenosti posameznih nacionalnih držav. Potemtakem drži, da običajen nabor državljanskih pravic, ki je v predglobalizacijskem svetu morda povsem zadoščal, ne ustreza več novejšim pojavnim oblikam mednarodnega povezovanja.

Kako torej rešiti nastalo zadrego? Avtor ugotavlja, da je krepitev procesov globalizacije privedla do vse večjih pritiskov do umeščanja nekaterih poprej (zgolj) političnih državljanskih pravic v mednarodno pravo (dober primer za ta pojav je zaporedje in postopna nadgradnja pogodb, ki so slednjič privedle do nastanka EU in ratifikacije Lizbonske pogodbe). Toda, kot je videti – in kot opozarja tudi avtor sam – proces v svetovnem merilu še zdaleč ni končan, poteka pa tudi precej neenakomerno; prav tako je prepričanje, da omenjene »pravice« širijo »univerzalne« vrednote in bi jih bilo treba zato pojmovati kot človekove pravice, intrinzično veljavne za vse, precej vprašljivo. Več kot očitno je namreč, da nekateri narodi oz. države ne sprejemajo načel ali pa celo zavračajo pravice, ki jih drugi razglašajo za univerzalne, zaradi česar velikokrat prihaja do kulturnih sporov [glej Rawlsovo tipologijo držav – *op.* p.]. Prav tako se poraja vse več napetosti med pravicami, ki izhajajo iz nacionalne identitete, religiozne pripadnosti, državne suverenosti in mednarodnega prava, enotnega recepta za ureditev odnosov med njimi ter določitev prioritet pa bržkone še dolgo ne bomo našli. Bolj ali manj razvidno je, da so pooblastilne pravice oz. upravičevalo« kapacitete nujen del demokratičnega procesa. Če želimo biti privrženci demokracije, jih moramo po Heldu sprejeti in uveljavljati ne glede na naše siceršnje preference oz. razloge. Demokracija in opisani sklopi pravic , so po njegovem mnenju neločljivo povezani. Lahko pa z gotovostjo rečemo, da obstajajo tudi med državami, ki imajo demokratično ureditev, glede uveljavljanja le-teh precejšnje razlike.

Poleg tega pa politične skupnosti danes ne moremo več razumeti kot bolj ali manj izolirane nacionalno-teritorialne enote, saj so globalizacijski procesi temeljito preoblikovali pojmovanje državnih meja. Države in posamezne regije znotraj njih se vse bolj spajajo v večje politične enote (čeprav bi lahko vsaj v nekaterih primerih dejali, da to pomeni tudi rahljanje prejšnjih intenzivnih povezav). Posledično se zastavlja vse več vprašanj o naravi novih političnih skupnosti (npr. njihovi inkluzivnosti), pa tudi o tem, kje so »nova« središča

artikulacije političnega dobrega: kajti če je posameznik kot nosilec sodobnega političnega procesa naenkrat vpet v mnoštvo prekrivajočih se skupnosti (to je lokalnih, regionalnih, državnih, mednarodnih in še kakšnih) postane vprašanje o nahajališču novih centrov politike in demokracije dokaj zapleteno.

## 1.9. Pogoj demokratičnega dobrega: kozmopolitska demokracija

Held svojo utemeljitev kozmopolitske politične ureditve kot enega izmed možnih ciljev, h katerim naj bi stremela mednarodna skupnost, prične z analogijo Kantove postavke, po kateri vladavina prava znotraj neke politične skupnosti ne more biti udejanjena, če je ogrožena svoboda njenih članov s strani (enega ali več) drugih narodov. Po drugi strani pa je (splošna) vladavina prava možna tedaj, če je pravo spoštovano v vseh posameznih državah in v odnosih t med njimi (govorimo seveda o *Kantovi* rabi pojma »pravo«). Vsebina Heldove analogije pa se seveda nanaša na avtonomijo: le-ta je lahko po Heldu znotraj neke politične skupnosti udejanjena, če in samo če je ne ogrožajo dejavnosti ali nedejavnosti drugih političnih skupnosti ali drugačnih oblik povezav. Medtem ko je pri Kantu največja grožnja za svobodo posameznikov vojna, iz katere izvira večina oblik nasilja, pa predstavlja le-ta za udejanjenje avtonomije zgolj eno izmed nevarnosti: kot smo že nakazali, predstavljajo najpogostejšo grožnjo viri navtonomije, ki lahko učinkovito zavirajo vsak poskus vzpostavitve demokratičnega javnega prava. Takšno pravo pa se lahko uspešno uveljavi le, če je že vzpostavljeno znotraj političnih skupnosti in njihovih nahajališč moči. Ne smemo pa pozabiti, da se nahajališča moči nahajajo tako na nacionalni (državni) kot na mednarodni in nadnacionalni ravni. To pa ne pomeni trditi nič manj kot to, da demokratično javno pravo znotraj neke politične skupnosti (države) zahteva obstoj demokratičnega javnega prava na mednarodni ravni; kajti demokratično javno pravo v posameznih državah mora biti po Heldu podprto s podobno strukturo na mednarodni ravni, ki jo sam poimenuje kar *kozmopolitsko demokratično pravo.*

Pri natančnejši definiciji pojma se avtor ponovno opre na Kanta, ki je kozmopolitsko pravo omejil na pogoje splošne gostoljubnosti, pravico tujcev do nesovražnega sprejema v novi državi ter pravico do izmenjave dobrin in idej s pripadniki drugih narodov, kar pa *ne vključuje* pravice tujcev do trajne naselitve v državi gostiteljici, kaj šele do podelitve državljanstva. Tujca se v skladu s Kantovo interpretacijo lahko tudi zavrne, če zavrnitev ne pomeni njegove smrti. To pa je torej zgolj pravica do sprejema in samopredstavitve, kar sta obenem tudi nujna pogoja za vzpostavitev odnosov z domačini.

Kljub dokaj strogi formulaciji pa tako razumljeno kozmopolitsko pravo presega zahteve in pravice posameznih držav ter se nanaša na celotno človeško skupnost. Gre predvsem za formulacijo pravice in dolžnosti, ki mora biti izpolnjena, če naj ljudje sploh poskušajo doseči medsebojno strpnost in sožitje – univerzalno gostoljubje pa je nujni pogoj medsebojnega sodelovanja in pravičnih odnosov med državami. Na žalost pa Kant po Heldovem mnenju premalo razčleni pogoje, ki so nujni za vzpostavitev samega gostoljubja: kajti če

kozmopolitskega prava ne pojmujemo kot kozmopolitskega *demokratičnega* prava, ne moremo zagotoviti zaščite svobode in avtonomije vseh posameznikov. Izpeljavo posameznih ali skupnih projektov v okvirih univerzalnosti dobrososedskih odnosov namreč zahteva poznavanje, kot pravi Held, »anatomije moči in navtonomičnih struktur, da bi tako lažje določili meje med avtonomijami posameznikov« (Held, 1995: 228). To pa Kantove zahteve precej preseže, saj Held meni, da bi univerzalno gostoljubje moralo vsebovati vsaj možnost uveljavljanja lastne avtonomije ter spoštovanje njenih omejitev glede na podobne pravice drugih. »Drugi« pa v vse tesneje povezanem svetu nikakor ne pomeni več zgolj »bližnjega«, temveč »življenja in usode vseh tistih, ki so medsebojno povezani v mreže gospodarskega, političnega in gospodarskega sovplivanja« (Held, 1995: 228). Univerzalno gostoljubje pa ne bo doseženo, vse dokler bodo o usodi nekaterih držav, narodov in posameznikov odločali v oddaljenih središčih vpliva in moči brez možnosti njihovega strinjanja ali sodelovanja. Pogoj za vzpostavitev univerzalnega gostoljubja je potemtakem obstoj *kozmopolitskega demokratičnega javnega prava* kot temelja skupnosti demokratičnih držav.

Stremljenje po uresničevanju načela avtonomije namreč po Heldu vsebuje tudi dolžnost udejanjanja in postopne uresničitve mednarodne skupnosti demokratičnih držav in družbenih gibanj, ki si prizadevajo za ohranjanje demokratičnega javnega prava tako znotraj lastnih meja kot zunaj njih, kar naj bi privedlo do kozmopolitske demokratične skupnosti. Kot smo videli, lahko po Kantovem prepričanju takšna skupnost nastane le iz miroljubne (konfederativne) zveze držav, katere cilj je trajna preprečitev vojne; kakršnakoli tesnejša oblika politične povezave bi bila bodisi nepraktična (preveliko ozemlje) bodisi nevarna (nagnjenost k prevelikemu birokratizmu in koruptivnosti). Morda ni odveč poudariti, da se Kant zato *ne zavzema* za nastanek (ene) svetovne države, saj je tak projekt po njegovem nerealističen in politično naiven; rezultat, do katerega pa bi se človeštvo lahko dokopalo, pa je s pogodbo utemeljena svetovna skupnost držav proti vojni.

Held svoj politični model kozmopolitizma nadgrajuje v podobni smeri: ideja *kozmopolitske skupnosti* naj bi predstavljala »zlato sredino« med federalizmom (to je enotno federalno vlado, skupno zunanjo politiko, monetarno unijo ipd.) in konfederalizmom (ohlapno zvezo držav z nekaterimi /zlasti vojaškimi/ skupnimi področji politike). Tudi sam enotne, unitarno povezane svetovne države ne pojmuje kot zaželeni cilj, in sicer iz podobnih razlogov kot Kant. Poleg tega meni, da so posamezne države še zmeraj preveč navezane na svojo suverenost, ki jo na mednarodni ravni le še bolj ščitijo in krepijo, zastavlja pa se tudi vprašanje, ali lahko institucije na mednarodni ravni res učinkoviteje zadovoljijo potrebe lokalnih skupnosti kot posamične (demokratične) države (to bi bržkone držalo le v izjemnih primerih). Na nekatere izmed nevarnosti preobširnega birokratskega aparata smo delno že opozorili: vprašljiva učinkovitost in nagnjenost h korupciji sta le dve izmed njih. Pogosto pa se tudi dogaja, da se i preveč razširjena birokracija znajde v vlogi urejevalke tistih vprašanj iz življenja posameznikov, ki imajo v demokratičnih oblikah vladavine

z njo kaj malo opraviti: kaj naj delajo, kako naj živijo, se obnašajo ipd. Koncept »svetovne države narodov« pa po Heldu vse prevečkrat predpostavlja obstoj takšne enotne svetovne kulture, ki bi jo posamezniki zlahka sprejeli in ponotranjili v zameno za mnoštvo svojih lokalnih identitet in pripadnosti, kar se seveda kmalu z izkaže za napako. To dejstvo je pri svojem modelu precej poudaril Rawls, ki je države sveta razdelil na več kategorij, od katerih lahko le dve brez težav dosežeta kozmopolitsko ureditev.

Ravno zato bi bilo preveč enostavno trditi, da je ideja svetovnega demokratičnega kozmopolitskega reda povsem kompatibilna z idejo konfederalizma kot popolnoma prostovoljne pogodbeno utemeljene zveze narodov, ki jo nenehno utrjujejo in dopolnjujejo novi dogovori med državami članicami. Dejstvo je, da je za nastanek kozmopolitske zveze najprej potreben pristanek narodov samih, saj bi bila prisilna vključitev kateregakoli izmed njih v nasprotju s samim bistvom demokracije. Če naj bi bila takšna ureditev legitimna, mora temeljiti na aktivnem pristanku vseh vključenih (se pravi, na referendumih). Edina izjema pri takšnem postopku bi bila izglasovana večina poslancev, če so bili le ti izvoljeni v skladu z zahtevami, izhajajočimi iz demokratičnega javnega prava. Vsaka drugačna pot do pristanka je za Helda neprostovoljna, kar pomeni nelegitimna in torej neveljavna, kajti dolžnost spoštovanja kozmopolitskega demokratičnega javnega prava lahko velja zgolj tedaj, če je bila njegova uvedba dosežena na legitimen način.

## 1.10. Demokracija kot transnacionalna skupna struktura političnega delovanja

Na koncu prejšnjega razdelka smo se precej približali Heldovemu idealu svetovne ureditve: kozmopolitski skupnosti kot skupnosti vseh demokratičnih skupnosti, ki naj bi temeljila na kozmopolitskem demokratičnem pravu. Njena vzpostavitev naj bi postala nujni cilj delovanja vseh pravih demokratov, kajti le na ta način bi lahko dosegli raven transnacionalne skupne strukture političnega delovanja, ki lahko edina zagotavlja izvajanje politike samoodločbe (tj. udejanjenje zahtev, izhajajočih iz načela avtonomije). Avtor sam sicer meni, da bi lahko takšna politična ureditev zajemala svet kot celoto, vendar je uresničitev tega cilja »odvisna od političnih in kulturnih virov skupnosti, ki se je odločila, da se bo zavezala sodelovanju v mednarodni demokratični skupnosti« (gl. Held, 1995: 232).

Seveda bi bili širjenje in varovanje temeljev kozmopolitskega demokratičnega prava v prvi vrsti domena tistih demokratičnih držav in državljanskih skupnosti, ki bi lahko same služile kot vzorčni primeri želene družbene ureditve ter bi imele na razpolago zadostne vire in vedenje, ki bi jim omogočalo ustrezno predvidevanje sprememb ter možnosti prilagajanj institucij na nove regionalne in globalne okoliščine. Takšna mednarodna oblika združevanja bi lahko sčasoma pritegnila še druge narode in skupnosti, saj bi lahko bilo članstvo v omenjenem združenju pomemben pokazatelj legitimnosti za vlade in institucije posameznih držav. Prednosti tako doseženega mednarodnega priznanja

legitimnosti pa bi bile vidne tudi v povsem materialnih koristih, ki bi jih prinašalo sobivanje v kozmopolitski mednarodni skupnosti.

Kozmopolitski model demokracije namreč ustvarja možnosti za nastanek obsežnega sistema mednarodnih institucij za demokratično upravljanje ter urejanje odnosov med državami in posameznimi družbenimi skupnostmi. Udejanjanje demokratične avtonomije v zaenkrat omejeni skupnosti demokratičnih držav pa je nedvomno pomemben korak h končni uresničitvi ideala globalne kozmopolitske ureditve. Sicer avtor priznava, da bi sprva lahko prihajalo do konfliktov med dolžnostmi, ki jih imajo posamezniki kot državljani do svojih matičnih držav, in dolžnostmi, ki jih imajo isti posamezniki zaradi spoštovanja kozmopolitskega prava. Kljub temu pa je prepričan, da bi postopoma lahko oz. celo moralo priti do popolnega prekrivanja kozmopolitskega prava in prava posameznih držav, s tem pa bi sovpadle tudi dolžnosti posameznikov kot državljanov posameznih držav in dolžnosti, izhajajoče iz kozmopolitskega prava. Tako bi posamezniki slednjič postali državljani »kozmopolitske skupnosti«, nekoč pa morda celo državljani sveta oz. državljani Kantove »kozmopolitske vladavine«. Demokratično javno pravo, ki bi zajemalo večino (če ne celo vse) političnih skupnosti naj bi potemtakem urejalo splošne politične, ekonomske ter preostale družbene zadeve med posamičnimi državami, regijami in skupnostmi. Ljudje bi s tem postali imetniki več državljanstev: državnega, regionalnega, celinskega ter državljanstev vseh tistih političnih entitet, ki bi jih neposredno zadevale. Takšna oblika kozmopolitske politične ureditve bi zajemala najrazličnejše pojave upravljanja in oblasti tako na ravni posameznih držav kot na ravni mednarodnih odnosov; ob nezadostnem nadzoru bi se po Heldu lahko zato kaj kmalu zgodilo, da bi celotna struktura razpadla v stanje, ki bi bilo precej podobno političnemu kaosu v srednjem veku.

Kakšna pa bi bila ob tem usoda nacionalnih držav? Held meni, da bi ob uspešni uveljavitvi kozmopolitskega svetovnega reda postopoma odmirale, kar pa po njegovem ne pomeni, da bi postale odvečne. Spremenil bi se le njihov položaj edinega vira politične moči znotraj lastnih meja; določena področja življenja posameznikov bi pač urejalo državnemu nadrejeno globalno pravo, ki naj bi se mu podredile tudi države same, s tem pa bi se spremenili tudi pomen in meje državne suverenosti: delno bi jo namreč nadomestila druga (transnacionalna) središča moči, ki bi nadzirala ohranjanje in delovanje kozmopolitskega demokratičnega javnega prava.

Idejo moderne demokratične pravne države bi bilo treba zato po Heldovem mnenju spremeniti na način, ki bi bolj ustrezal spremembam, nastalim zaradi vse večje mnogoterosti in intenzivnosti globalnih povezav. Po Heldu bi bila eni izmed njih koncept »deljene države«, ob upoštevanju dejstva, da so nekatere naloge, ki so doslej spadale v domeno nacionalnih držav, sedaj prenesene ni druge ravni političnega delovanja – bodisi lokalno, regionalno ali transnacionalno. Če upoštevamo navedene ugotovitve, pa je treba upoštevati tudi njihove, posledice na drugih področjih, denimo glede pojmovanja »pravne osebe« kot. abstraktnega subjekta, s katerim je tesno povezano tudi pojmovanje

države. Held predlaga, da bi morali tudi na to pojmovanje pogledati s stališča kozmopolitskega demokratičnega prava: suverenost ali suverena avtoriteta bi potemtakem dobivala svojo legitimnost zgolj iz njega samega. Ta oblika prava je po avtorjevem mnenju tista osnova, na kateri naj bi temeljile vse oblike javnih odnosov in sodelovanja, ne glede na raven (povezave držav, regij, lokalnih: skupnosti, povezovanje nevladnih organizacij, mednarodna združenja institucij itd.).

To pa seveda pomeni, da si suverenosti ne smemo več zamišljati v okvirih fiksno določenih meja in ozemelj, temveč kot lastnost spremenljivih časovno-prostorskih sklopov:

> »Suverenost je sicer atribut osnovnega demokratičnega prava, lahko pa bi si jo prisvojile tudi različne samoregulativne skupnosti, od držav dol mest in korporacij« (Held, 1995: 234).

Uveljavitev kozmopolitskega prava namreč že sama po sebi zahteva podreditev vsakršnih nacionalnih, regionalnih in lokalnih »suverenosti« enotnemu nadrejenemu pravnemu redu, čeprav naj bi ta red na različnih ravneh dopuščal različne stopnje avtonomije. To bi po avtorjevem mnenju prineslo več možnosti za aktivno soodločanje posameznikov na lokalni ravni, hkrati pa dopolnjevalo procese odločanja v zakonodajnih telesih na globalni ravni. Kozmopolitski model demokracije, kot ga pojmuje Held, se kaže v politični ureditvi, v kateri različne ravni odločanja hkrati ustvarjajo »sistem deljene avtoritete«, to je sistem različnih, medsebojno prekrivajočih in dopolnjujočih se središč moči, ki ji oblikuje in omejuje kozmopolitsko demokratično pravo.

Prihodnost demokracije, kot jo napoveduje avtor, je gotovo v postopnem širjenju globalnega kozmopolitizma, ki bi temeljil na demokratičnem javnem pravu, edina naloga nadnacionalnih institucij pa naj bi bilo širjenje in zaščita njegovih vsebin, se pravi pravic in dolžnosti, ki spodbujajo in ščitijo avtonomijo skupin in posameznikov. Bistvenega pomena za demokratični razvoj pa je tudi spozna nje da so ob vse tesnejši prepletenosti globalnih procesov demokratičnost ureditev znotraj posamičnih skupnosti ter demokratični odnosi *med njimi samimi* medsebojno močno povezani, ter da en dejavnik brez drugega bržkone ne more obstajati. Kljub vsemu pa je treba prej poskusiti odgovoriti na vprašanje, ali ekonomska realnost tak razvoj podpira ali zavira.

### 1.11. Ekonomske omejitve demokracije

Najbrž ni treba posebej poudarjati in dokazovati, da je tudi stabilnost ekonomskih odnosov tako znotraj posameznih družb kot med njimi za demokracijo bistvenega pomena, pa najsi bo to na lokalni, državni ali na globalni ravni. Zelo malo je namreč primerov, kjer stopnja gospodarskih razlik med družbenimi razredi ne bi bila neposredno povezana s stopnjo demokratičnosti dane ureditve. Videli smo, da so tudi za Helda izpolnjene ekonomske pravice (med katerimi je npr. pravica do minimalne plače, ki naj bi omogočala preživetje) eden izmed bistvenih pogojev za avtonomijo

posameznikov. Vsekakor pa je sodobna (globalna) družba še zelo daleč od stanja, v katerem bi bili proizvajalci in potrošniki v enakopravnem položaju oz. v katerem lastniška struktura ekonomskih virov ne bi bistveno vplivala na obseg možnosti avtonomnega odločanja posameznikov in tudi širših družb.

Svetovna tržišča posledično zaznamujejo ukoreninjeni vzorci trgovanja, oligarhičnost upravnih struktur ter gospodarska tekmovalnost med posameznimi ekonomskimi bloki in državami (npr. NAFTA proti EU, ZDA proti Kitajski itd.). Poleg tega so mednarodne korporacije s pomočjo globalnih komunikacijskih povezav ter vse močnejšega povezovanja finančnih trgov razvile zmožnost, da zelo hitro prenašajo ogromne količine kapitala iz območij (ali področij), ki so manj dobičkonosna, na tista, ki prinašajo čim večje dobičke in nudijo ugodnejše pogoje za razvoj. Zagotovo ima navedena praksa za prebivalstvo globoke posledice, saj na eni strani razvoj omogoča, na drugi pa zavira. To pomeni, da so posamezne države, pogostokrat pa celotne regije, talke ekonomskih politik, ki jih narekujejo interesi nadnacionalnih gospodarskih združenj, velikokrat pa celo (zgolj) korporacije. Takšna podoba sveta pa je seveda daleč od predpostavke, da so mehanizmi prostega tržišča sami po sebi zadosten porok za zagotavljanje možnosti svobodne izbire posameznikov, na katero se zelo radi sklicujejo konzervativno usmerjeni zagovorniki liberalizma (gl. Hayek, 1960), saj je resnica o prostem tržišču kot čarobni nevidni roki, ki samodejno izpolnjuje preference posameznikov in zanesljivo skrbi za ravnotežje med ponudbo in povpraševanjem, bržkone povsem drugačna.

Dober pokazatelj za neutemeljenost takšnega neo-liberalnega optimizma bi lahko bila konec koncev tudi svetovna recesija gospodarstva, ki je izbruhnila leta 2008, čeprav se je napovedovala že veliko prej. Nenazadnje pa obstaja še vrsta drugih pokazateljev tržne neučinkovitosti, kot so npr. stalna odvisnost gospodarskih gibanj od okoljskih dejavnikov, nezaposlenost ali celo podzaposlenost aktivnega prebivalstva, katerega delo bi omogočalo ustrezno zadovoljevanje potreb posameznikov, nenehne težnje h koncentraciji in centralizaciji kapitala, ki vodita v monopolne prakse določanja cen, in še bi lahko naštevali.

Vsi našteti dejavniki pa po Heldu neposredno zmanjšujejo obseg možnosti za doseganje demokratične avtonomije, ker obenem predstavljajo bistvene vzroke za nastanek nepravičnih stopenj neenakosti med individuumi, ki so nemalokrat tako velike, da resno ogrožajo obseg političnih svoboščin posameznikov ter izvajanje demokratične politike. Kapitalistični tržni odnosi samodejno proizvajajo hierarhije, ki pogosto zelo omejujejo avtonomijo vseh državljanov: ekonomska podjetja so velikokrat organizacije, v katerih zaposleni posamezniki nimajo nikakršnih možnosti demokratičnega odločanja, čeprav se od njih pričakuje, da bodo delali v vzajemno korist vseh članov kolektiva. Poleg tega imajo vse odločitve in strategije podjetij neposredne učinke na vsa druga nahajališča moči, zato pojav navtonomije v gospodarstvu precej omejuje razvoj skupne strukture političnega delovanja ter možnosti aktivnega sodelovanja pri odločitvah, ki neposredno zadevajo ljudi na podrejenih položajih.

Razslojevanje avtonomije, ki ga povzroča sodobni korporativni kapitalizem, pa sega še veliko dlje od neposrednih učinkov na obseg možnosti izbire in odločanja pri posameznikih; v veliko primerih je s tem omejena tudi zmožnost 1 vlad, da ravnajo v skladu z interesi volivcev: ker so mnoge upravne funkcije v rokah poslovnežev, so mnogokrat od njih odvisne tudi produktivnost, gospodarska rast, delovna mesta, socialna varnost in posledično splošna življenjska raven prebivalstva. Vladni uradniki si zato ne bi smeli privoščiti nezainteresiranosti glede učinkovitosti ekonomskih podvigov, saj gospodarska recesija, inflacija in druge ekonomsko pogojene katastrofe velikokrat povzročijo tudi spremembo politične administracije – nedavnih primerov za resničnost takšnega 1 sklepanja imamo v izobilju. Ena izmed poglavitnih nalog politike naj bi bila potemtakem omejen nadzor gospodarskih procesov.

Gospodarske omejitve, ki izhajajo bodisi iz stanja dosegljivosti virov bodisi iz načinov gospodarjenja, namreč sistematično omejujejo tudi možnosti izvajanja določene politike. Ker sistem privatne lastnine in tržnega gospodarstva pogosto vodi v krizne situacije, bi se morale po Heldu vlade bolj aktivno vključiti v gospodarstvo ter z ustreznimi ukrepi zaščititi blaginjo zasebnega sektorja, saj konec koncev na njej temelji tudi njihova lastna stabilnost. Njihova vloga bi i bila potemtakem neke vrste posredništvo med gospodarskimi interesi zasebne- { a sektorja in korporativnimi ter globalnimi ekonomskimi tokovi. Avtor namreč meni, da je legitimnost vlad tesno povezana z njihovo sposobnostjo I ugotavljanja ekonomske stabilnosti in s čim večjo zmožnostjo zadovoljevanja potreb prebivalstva. Če vlade tema nalogama niso kos, upade tudi podpora i volilnega telesa. I

Demokracija v teoriji in praksi se je po Heldovem mnenju znašla pred pomembnim izzivom, saj je več kot očitno, da velike svetovne korporacije in druga mednarodna podjetja pomembno – a žal precej neuravnoteženo – vplivajo na sprejemanje in izvajanje političnih ukrepov ter doseganje želenih rezultatov. Sam pa pri tem opozarja, da je tudi demokracija vrednotno pristranska, saj je kot oblika vladavine vpeta v povsem določen socio-ekonomski sistem, ki jamči privilegiran položaj povsem določenim interesom; to pa po drugi strani pomeni, da zastopanost posameznikov in interesnih skupin nikakor ne more biti popolnoma enakopravna, posledično pa tudi (pravna) država ne more nastopati v vlogi absolutno nevtralnega arbitra med različnimi interesi, pač pa naj bi (v idealnem primeru) podpirala tiste, ki zagotavljajo čim večjo avtonomijo državljanov ter krepitev zasebnih podjetij in pobud. Če pa si države same ne moremo zamisliti kot sistema institucij, ločenega od družbenih interesov, ki naj bi bil hkrati nepristranski, tedaj lahko sklepamo, da vsi državljani niso obravnavani enakopravno. Prepletenost države in civilne družbe, značilna za sodobne tipe državnih ureditev pa ob tem dopušča zelo malo področij (če sploh kakšno), ki bi bila povsem »neokužena« s političnimi interesi.

Zdi se, da se je država znašla v sila nehvaležni vlogi posrednice, ki naj bi podpirala prav tiste dejavnike, ki jo v svoji skrajni posledici omejujejo in razkrajajo: ob spodbujanju čim večje avtonomije posameznikov raste tudi delež podjetij v zasebni lasti, ki lahko v svoji »najmočnejši« različici v procesih

širjenja in združevanja prerastejo v mednarodne korporacije, ki so sposobne usmerjati globalne tokove kapitala; to pa so prav tisti dejavniki, pred samovoljnostjo katerih naj bi (ta ista) država posameznike ščitila.

Kakorkoli že, sklepamo lahko, da obstajajo med demokracijo kot obliko vladavine, ki naj bi v popolnosti ščitila in spodbujala avtonomijo posameznikov, ter kapitalizmom kot gospodarskim sistemom, ki naj bi z regulativi prostega tržišča na najboljši možni način zagotavljal preskrbljenost z viri, razdelitev dobrin ter zadovoljevanje potreb posameznikov, številne napetosti. Toda čeprav se je mogoče strinjati, da so (nekatere) omejitve akumulacije kapitala in kopičenja zasebne lastnine nujne za zagotovitev avtonomije vseh posameznikov, pa preprostih rešitev za nastale težave ni. Plansko gospodarstvo v nekdanjih komunističnih državah pa ostaja v spominu mnogih kot eden najbolj bolečih neuspelih poskusov. Held ob tem opozarja, da tudi kapitalizem ni zgolj en sam, temveč obstaja več možnih različic (npr. razlike med ureditvijo gospodarstva v ZDA in na Švedskem dovolj zgovorno ilustrirajo trditev, saj obstajajo med državami pomembne razlike v načinih ekonomskega razvoja, proizvodnje, regulacije delovnega trga in ureditve socialnih storitev; gl. Allen, 1992). Na izbiro imamo torej več različic, ki so bolj ali manj naklonjene avtonomiji državljanov.

### 1.12. Utemeljenost in oblike političnih intervencij v gospodarstvu

Pri postopnem uresničevanju kozmopolitskega političnega ideala torej ne gre za uveljavljanje avtonomije za vsako ceno, temveč za doseganje takšnih ekonomskih in političnih temeljev, ki bodo omogočali čim bolj kvalitetno delovanje skupnosti v skladu z vsebino načela avtonomije in skupno strukturo političnega delovanja. To je pri Heldu tudi najpomembnejši razlog za upravičenost političnih intervencij na področju ekonomije. Slednje potemtakem ne izhajajo iz nagnjenosti k političnemu nadziranju gospodarskih in družbenih zadev, temveč iz težnje (in zahteve) po izpolnitvi pogojev demokratičnega upravljanja nahajališč moči v vseh njihovih oblikah. Zahteve, ki jih postavljata demokratična skupna struktura političnega delovanja in kozmopolitsko pravo pa hkrati predstavljajo smernice za oblikovanje javnih politik. Avtor sam pa meni, daje

»politično interveniranje v gospodarstvu upravičeno takrat, kadar so ukrepi namenjeni zaščiti in podpori kozmopolitskega prava« (Held, 1995: 250).

Pravna država, kot jo definira avtor, zatorej v nobenem primeru ne more biti zgolj »minimalna država« oz. federacija »minimalnih držav«, se pravi držav, ki imajo zgolj vlogo zaščitnic temeljnih državljanskih svoboščin svojih državljanov, ne da bi pri tem posegale v ekonomske odnose znotraj družbene skupnosti. Njegovo pojmovanje dolžnosti (demokratičnih) držav, da ščitijo in širijo načela demokratične avtonomije na lokalni, državni, regionalni in slednjič globalni ravni, jih namreč postavlja v veliko bolj ambiciozno vlogo, v skladu s

katero so le-te dolžne zagotoviti vire in sredstva za krepitev avtonomije in preprečevanje pojava navtonomičnih struktur.

Iz zapisanega sledi, da so države upravičene oz. celo primorane posegati v gospodarske procese v primerih, kadar le-ti vodijo do posledic, ki so škodljive za kvaliteto življenja in avtonomijo posameznikov. Dolžnost političnega vmešavanja naj bi po Heldu izhajala iz potrebe po izpolnitvi osnovnih zahtev, izhajajočih iz načela avtonomije, ki jih nenadzorovano delovanje tržnega sistema v svetovnem gospodarstvu lahko resno ogrozi. Tržne ekonomije držav in nadnacionalnih entitet lahko delujejo v skladu z načeli demokratične avtonomije le tedaj, ko so posledice, ki izvirajo iz občasnih pojavov tržne neučinkovitosti ali neuravnoteženosti, sistematično odpravljene v korist in zaščito pogojev, ki omogočajo razvoj demokratične avtonomije (gl. Sen, 2002: 7-15). Tržno gospodarstvo, kot si ga v okviru ponujenega koncepta kozmopolitske ureditve zamišlja Held, naj bi bilo podrejeno sklopom pravic in obveznosti, ki izhajajo iz demokratičnega prava.

Takšno stališče pa se v veliki meri razlikuje od Rawlsovega stališča, v skladu s katerim so države in posamezniki pretežno sami odgovorni za svoj gospodarski položaj, saj naj bi bil ta posledica obstoječe politične kulture. Toda tudi pri Heldu se zdi poziv h korenitim reformam tržnega gospodarstva, ki naj bi omogočalo takšne pogoje za doseganje individualnih ali kolektivnih ciljev, da }bi bili akterji izpostavljeni čim manjšemu tveganju, enako težaven. Nenazadnje političnih prioritet ne moremo določati neodvisno od mehanizmov in rezultatov javnega odločanja, pri tem pa je treba upoštevati dejstvo, da se bodo stališča o zaželenosti in izvedljivosti političnih ukrepov zelo verjetno razlikovala (naj navedemo samo razlike v stališčih med »konzervativnimi« neo-liberalci in »socialnim« tipom liberalizma).

Kar zadeva oblike političnih intervencij v gospodarstvu, Held zelo velik pomen pripisuje mednarodnim organizacijam in institucijam, katerih poglavitna naloga naj bi bila zmanjšanje vpliva ekonomskih procesov na določanje obsega demokratičnih svoboščin ter možnosti izbire, ne da bi pri tem ovirale potek tržne izmenjave in interese podjetij, da čim bolje zadovoljijo povpraševanje. Ta cilj naj bi dosegli tako, da bi bila sredstva, namenjena javni porabi, naložbe v javno infrastrukturo ter cilji teh naložb podrejeni mehanizmom javnega odločanja. Held navaja podatek, da bi zgolj z desetimi odstotki sredstev, ki jih države v razvoju trenutno namenjajo za potrebe vojaške industrije in enim odstotkom sredstev, namenjenih za vojaške potrebe razvitih industrijskih držav, drastično zmanjšali odstotek podhranjenih ter hkrati zagotovili pogoje za osnovno izobraževanje najrevnejših (Held, 1995: 258). Zmanjšanje sredstev za vojaško industrijo ter njihova preusmeritev za namene zdravstvenih in socialnih potreb svetovnega prebivalstva bi torej bistveno izboljšali pogoje za doseganje avtonomije posameznikov.

Naslednji korak za izboljšanje pogojev avtonomije bi bila po Heldu določitev prioritetnih področij za investicije. To pomeni, da bi imele npr. investicije v družbeno infrastrukturo določene prednosti (npr. v obliki davčnih olajšav) pred investicijami v nekatere druge panoge (npr. zabaviščni sektor). Javno odločanje

o vseh investicijah, ki vplivajo na obseg možnosti za izvajanje avtonomije pa bi bilo vsekakor bistvenega pomena, saj naj bi tako dosegali večjo demokratičnost dane družbene ureditve.

Avtor celo meni, da bi na mednarodni ravni potrebovali dodatno organizacijo za nadzor nad celotno javno porabo in investicijskimi tokovi, ki bi presegla fragmentarnost političnih ukrepov, do katere prihaja v organizacijah, kot so Mednarodni denarni sklad (IMF), Svetovna trgovinska organizacija (WTO), Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD), Svetovna banka (WB) ter v različicah skupin držav z velikimi gospodarstvi (G7, G8, G20 itd.), saj sleherna izmed njih deluje v okviru lastnih smernic, ravni in intenzivnost usklajenosti ukrepov med njimi pa so precej različne (gl. Held, 1995: 259). Vendar pa velja poudariti, da sta obstoj in umeščenost takšne (nove) organizacije precej vprašljiva, saj si za podoben nadzor nad tokovi kapitala že prizadevajo nekatere izmed naštetih organizacij samih, še zlasti WTO, katere glavna cilja sta nadzor nad svetovnimi trgovinskimi tokovi ter čim večje in obsežnejše znižanje carinskih dajatev. Kljub temu pa nobena izmed njih pod svojim okriljem ne združuje nadnacionalne institucije, ki bi (demokratično) odločala o investicijskih prioritetah, ustreznih vzorcih javne porabe ter sprejemala ukrepe v primerih kriznih ekonomskih situacij. Ena izmed poglavitnih nalog te organizacije bi bila tudi koordinacija ekonomskih politik na regionalni in globalni ravni. Tako bi pomagala pri identifikaciji področij in območij, na katerih bi bila sredstva iz mednarodnih skladov (ob pravilnih političnih ukrepih) najbolje razporejena in uporabljena, poleg tega pa bi določila politične smernice, ki naj bi bile zavezujoče za upravne institucije na različnih ravneh delovanja. Zaradi zagotavljanja lastne učinkovitosti pa bi morali njeni ukrepi prevladati nad interesi posameznih držav, državljanskih ali regionalnih združenj ter drugih podobnih organizacij, saj naj bi delovala zgolj v okvirih, ki bi jih določalo ravnanje v skladu z načeli kozmopolitskega demokratičnega prava.

Določanje splošnih investicijskih prioritet – pa najsi bodo to področje javne infrastrukture, zaščite pred naravnimi katastrofami ali gradnja velikih projektov – pa seveda ni isto, kot odločanje o tem, kako naj bodo sredstva porabljena glede na posamezne konkretne predloge. Splošne javne direktive so namreč zmeraj manj natančne kot navodila lokalnih oblasti danim izvajalcem. Zato bi v okviru splošno dodeljenih sredstev na določenem področju vseeno moralo prihajati do konkurenčnih bojev med podjetji, ki bi se potegovala za izvedbo projektov, zmagalo pa bi seveda tisto podjetje, ki bi se izkazalo za najbolj učinkovito (v skladu s pravili, kot so formulirana v demokratičnem pravu).

Glede načinov, na katere naj bi bila sredstva dodeljena, Held povzema Ungerjevo tristopenjsko institucionalno shemo:

»... na prvi stopnji bi bila sredstva zbrana v socialnem naložbenem skladu (ki bi ga lahko ustanovili na različnih ravneh: nacionalni, regionalni, globalni), ki bi ga nadzirala demokratično izvoljena izvršna in predstavniška telesa, katera hkrati določajo institucionalne in ekonomske okvire za delovanje danega sistema kot celote. Le-ta bi posojala kapital skladom na drugi stopnji. Druga stopnja bi bila

zasnovana kot sistem podrejenih investicijskih skladov, nadzorovanih s strani napol neodvisnih [semi*independent – op.* p.] skladov, ki si sposojajo sredstva iz osrednjega [prvostopenjskega – *op.* p.] sklada ter jih nato posojajo podjetjem v skladu z omejitvami, ki jih določi osrednji sklad. Na tretji ravni se nahajajo podjetja, ki si kapital sposojajo od podrejenih investicijskih skladov ter poslujejo med seboj (opravljajo transakcije) po pravilih, ki jih določajo skladi. Poglavitni namen takšnega sistema je preprečevanje neposrednih povezav med osrednjim skladom in podjetji. Z odsotnostjo teh povezav osrednji sklad ne more izdajati neposrednih navodil za poslovanje podjetij, zato je njegova zmožnost politične in gospodarske prevlade omejena« (Held, 1995: 260-261).

Toda kljub možnostim široke javne podpore pri določanju investicijskih prioritet bi bilo naivno pričakovati, da bi kapitalsko tržišče na podobne ukrepe reagiralo brez vsakršnih zadržkov. Ob poskusih uveljavitve socialnih prioritet je v 4 preteklosti že prihajalo do množičnega »bega kapitala« na »varnejša« področja, s čimer so ve lika podjetja dejavno nasprotovala ukrepom nacionalnih vlad, s katerimi so le-te želele uresničiti svoje politične programe. Ne glede na to pa se i je nasprotovanju mogoče izogniti na druge načine, npr. s povečanjem davka na : dobiček ali povečanjem olajšav za sredstva, ki bi jih podjetja sama namenila za naložbe v korist delavcev in javno dobro. Lahko pa bi se odločili tudi za ustanovitev predstavniških teles, ki bi nadzorovala investicijske in pokojninske i -klade na lokalni, nacionalni, regionalni in globalni ravni. Takšni načini ravnanja bi po Heldu bistveno povečali vlogo družbenega soodločanja pri načrtovanju naložb ter omogočili širši dostop do proizvodnih in finančnih sredstev. Ikrati s pojavom lokalnih, regionalnih in državnih tržišč, ki ohranjajo svoje različne značilnosti in identitete, bi bilo pojave navtonomije po Heldu mogoče preprečevati tudi z razvojem »netržnih« dejavnikov, ki pa bi vendarle imeli neposreden vpliv na dinamiko tržnih sil: med te dejavnike spadajo dostopnost in preskrba z javnimi dobrinami, npr. ustrezno izobraževanje delovne sile ter dosegljivost pravih informacij. K upadu navtonomije naj bi prispevalo tudi spodbujanje lokalnih in regionalnih institucij za organizacijo ekonomskih aktivnosti, npr. razvoj lokalnih finančnih institucij (hranilnic, lokalnih pokojninskih skladov, sindikatov itd.), saj bi lahko takšne manjše institucije z dobro upravo ustvarjale ustrezne pogoje za razvoj ekonomske plati avtonomije. Podobne oblike z namenom izboljšanja državnih, regionalnih ter lokalnih ravni preskrbe z javnimi dobrinami, zavezanost k izvajanju ukrepov, s katerimi dosegamo primerno preskrbljenost prebivalstva z javnimi dobrinami, ter naložbe v človeške vire, bi lahko znatno pripomogle k boljšemu položaju ekonomskih kapacitet posameznih državnih skupnosti v času, ko nacionalna gospodarstva in uravnavanje ponudbe in povpraševanja na državni ravni postajajo vse bolj neučinkovita. Učinkovita prenova obstoječih gospodarskih modelov po Heldu zato ne more priti »od zgoraj« niti »od spodaj«, temveč je lahko zgolj posledica postopnega vzpostavljanja in uveljavljanja institucionalnih okvirov kozmopolitskega prava – to pa se lahko zgodi samo z vztrajnim uvajanjem javnih političnih mehanizmov odločanja o pogojih ekonomske prosperitete. V času, ko se zdi, da je postala politika zgolj funkcija, s katero ekonomija uveljavlja svoje interese, je torej v skladu s Heldovo

interpretacijo kozmopolitizma spet nastopilo obdobje, v katerem bi morale demokratične politične prakse, katerih cilj naj bi bil vzpostavitev ozaveščene kozmopolitske skupnosti, ponovno pridobiti svojo dozdevno izgubljeno vlogo, po kateri posamezniki in skupnosti neodvisno odločajo o svoji usodi.

Čeprav se torej na prvi pogled zdi, da si (kozmopolitska) demokracija in kapitalistični model gospodarstva nasprotujeta, saj naj bi kopičenje zasebnega kapitala v rokah upravnih oddelkov velikih svetovnih korporacij manjšalo možnosti za polno avtonomijo posameznikov (to je avtonomijo, ki izhaja iz sedmih sklopov pravic), je Heldov glavni prispevek k doseganju ekonomske pravičnosti ta, da predlaga, da naj bi bila tudi velika podjetja podrejena zahtevam, ki izhajajo iz kozmopolitskega prava. To pa pomeni, da bi bile kot najboljše ocenjene tiste oblike lastništva in (zasebne) lastnine, ki bi najbolje kljubovale pojavu navtonomičnih struktur. Glavna pomanjkljivost opisane Heldove »rešitve« pa *je* seveda, da razen navedenega opisa ne ponudi nikakršnega konkretnega primera, kakšne naj bi te oblike lastništva bile, sklicuje se namreč zgolj na vsebino in načela kozmopolitskega prava kot glavna merila za demokratično ureditev podjetij. Sklepamo lahko le, da bi bila to lahko podjetja z izjemno visokim deležen soodločanja vseh zaposlenih pri sprejemanju pomembnih poslovnih odločitev ter z visokimi ravnmi najrazličnejših bonitet za vse zaposlene. Nekateri teoretiki (npr. Schumpeter, pa tudi Rawls) pa ob tem opozarjajo, da bi povečana stop nja demokratizacije ekonomskih procesov lahko privedla do pretirane politizacije vsakdanjega življenja, neučinkovitega širjenja birokratskega aparata ter težnjo po povečanem nadzoru zasebnih življenj, posledica pa bi bila manjša svoboda posameznikov. A kljub vsemu Held vztraja pri trditvi, da je politično vmešavanje upravičeno v naslednjih primerih:

- kadar je nujno za ohranjanje vladavine demokratičnega prava,
- kadar gre za določanje investicijskih prioritet, ki povečujejo avtonomijo posameznikov,
- kadar gre za sprejemanje ukrepov, ki blažijo neravnovesja (in nepoštenosti) pri tržni izmenjavi,
- pri eksperimentiranju z različnimi oblikami lastninske strukture, ki mora biti usmerjeno k vzdrževanju (kozmopolitskega) demokratičnega javnega prava ter k večanju avtonomije posameznikov.

Sedaj pa nam preostane le, da si natančneje ogledamo Heldov model kozmopolitske demokracije in globalne pravičnosti, za katerega lahko nedvomno rečemo, da je najbolj natančen, vendar hkrati morda tudi najbolj ambiciozen od prejšnjih treh.

## 1.13. Heldov model kozmopolitske demokracije in globalne pravičnosti

Morda bo najbolje, če najprej povzamemo in opišemo razloge, zaradi katerih Held meni, da je novi, se pravi kozmopolitski model demokracije trenutno najprimernejši model politične ureditve, in zavoljo katerih naj bi bila njegova

uresničitev celo nujna: prvič, obstoječa politična ureditev ozemeljskih sistemov razmejevanja in politične odgovornosti postaja vse bolj neučinkovita, saj posamezne države ne zmorejo več ustrezno nadzirati in usmerjati globalnih finančnih tokov, zadolženost držav v razvoju postaja prevelika, pojavljajo se globalni ekološki problemi, pri katerih so posamezne države nemočne; drugič, vloga in položaj regionalnih in globalnih upravnih institucij morata biti spremenjena tako, da bosta bolj osredotočena na zadeve javnega interesa; in tretjič, gospodarska ter civilna združenja, agencije in organizacije bi morale biti reformirane na način, ki bi jim omogočal, da postanejo del demokratičnih procesov, tako da privzamejo strukturo, ki bi temeljila na pravilih in načelih, združljivih z zahtevami kozmopolitskega prava.

Postalo je namreč več kot očitno, da obstoječi sistem geostrateške (svetovne) ureditve ni več kos izzivom, ki jih je prinesel pojav globalnih tokov. Zastareli *vestfalski model* (če na kratko povzamemo njegove značilnosti: svet sestoji iz suverenih držav, ki ne priznavajo nobene nadrejene avtoritete; sprejemanje zakonov in njihovo uveljavljanje ter reševanje sporov so povečini v rokah posameznih držav; mednarodno pravo je usmerjeno v vzpostavitev minimalnih pogojev in načel sobivanja: sicer je trajna stabilnost odnosov med državami resda pojmovana kot cilj, vendar le, če dopušča predhodno uresničitev nacionalnih strateških ciljev; odgovornost za obmejne spore je »zasebna stvar«, ki zadeva zgolj vpletene države; vse države so pred zakonom enakopravne, pravna načela pa ne upoštevajo asimetričnosti v moči posameznih držav; spori med držav se razrešujejo s silo: v veljavi je načelo »efektivne moči«, po katerem ne obstaja nikakršno pravno sredstvo, ki bi državam kakorkoli preprečevalo zatekanje vojnim sredstvom, čeprav mednarodni pravni standardi dopuščajo minimalno zaščito; minimalizacija ovir za svobodno ravnanje držav je pojmovana kot »kolektivna« prioriteta) ne predvideva nobenih demokratičnih pogajanj, ki bi imela za cilj vzpostavitev trajnega miru med subjekti mednarodne skupnosti. Obstoječe hierarhične strukture med državami vse bolj načenjajo tokovi globalne ekonomije, krepitev odnosov med državami in komunikacijskih mrež, bliskovita rast in širitev mednarodnih organizacij in sistemov, ter razvoj mednarodnih državljanskih pobud. Sicer OZN po Heldu ostaja v vlogi potencialnega foruma za razreševanje mednarodnih vprašanj, vendar jo pri tem ovirajo premočna pooblastila ter politična sredstva posameznih držav in organizacij. Če se je zdelo, da je svet po obdobju hladne vojne vstopil v dobo »nove svetovne ureditve«, ki naj bi temeljila na širjenju demokracije, sodelovanja ter miru v vse države sveta, pa je kasnejši pojav novih kriznih žarišč v Iraku, Bosni, Somaliji itn., katerih posledice so očitne še danes, takemu optimizmu hitro napravil konec. Pobude OZN za rešitev nastalih težav so se povečini izkazale za neučinkovite in neuspešne. Held celo meni, da se v svetovnem merilu pojavlja vse več teženj po drobljenju obstoječih identitet, novonastale družbene skupine pa so slej ko prej nesposobne rešiti medsebojne konflikte in zaživeti samostojno.

Eden izmed prvih korakov k uveljavitvi mednarodne demokratične ureditve in kulture bi bila po avtorjevem mnenju postopna, dokončna in dosledna

vzpostavitev mednarodnega sistema oz. *modela, kot ga predvideva Listina združenih narodov* (UN Charter model):

Svet sestoji iz suverenih držav, povezanih v trdno mrežo medsebojnih odnosov, tako začasnih kot institucionaliziranih. Posamezniki in skupine so pojmovani kot legitimni akterji v sferi mednarodnih odnosov, čeprav so njihove vloge omejene.

Narodom, ki jih zatirajo kolonialne sile, rasistični režimi ali tuji okupatorji, se prizna pravica do mednarodnega priznanja ter možnosti, da dejavno vplivajo na oblikovanje lastne prihodnosti in interesov.

Postopno se sprejemajo standardi in vrednote, ki spodbijajo načelo efektivne moči; v skladu s tem se resne kršitve obstoječih mednarodnih pravil v teoriji ne pojmujejo kot legitimne. Glede zatekanja k nasilnim sredstvom veljajo določene omejitve, ki veljajo tudi za primere neupravičene uporabe ekonomske prisile oz. sankcij.

Ustanovljeni in sprejeti so novi postopki, pravila in institucije, ki so v pomoč pri sprejemanju zakonodaje in uveljavljanju zakonov v mednarodnih zadevah.

Sprejeta so pravna načela, ki določajo obliko in obseg ravnanja vseh članic mednarodne skupnosti, in predpisujejo nabor smernic za strukturiranje mednarodnih pravil.

Izražen je temeljni interes (oz. skrb) za pravice posameznikov in izdelan korpus mednarodnih pravil, ki omejuje ravnanje držav, tako da so le-te prisiljene upoštevati določene standarde pri obravnavi vseh posameznikov, kar vključuje tudi njihove lastne državljane.

Ohranitev miru, širitev priznavanja človekovih pravic ter vzpostavitev večje socialne pravičnosti so določene kot kolektivne prioritete; »javne zadeve« vključujejo celotno mednarodno skupnost. Kar zadeva določene vrednote – npr. mir in prepoved genocida – sedaj mednarodna pravila zagotavljajo ravnanje v skladu z načelno osebno odgovornostjo državnih uradnikov ter državam (lahko) pripišejo kriminalna dejanja.

Priznan je obstoj sistematičnih neenakosti med ljudmi, in vzpostavljena so nova pravila, s katerimi so določeni načini distribucije, prisvajanja in izkoriščanja ozemelj, lastnine in naravnih virov, vključno z določitvijo pojma »skupna dediščina človeštva«. (Opomba: pojem je bil uveden v poznih šestdesetih letih 20. st. z namenom, da bi izključili možnost državnega ali zasebnega prisvajanja določenih virov, ter dovolili njihov razvoj povsod tam, kjer bi se izkazal kot primeren in v korist vseh, ob tem pa bi upoštevali tudi standarde okoljevarstvene zaščite) (glej Held, 1995: 86).

Dosledna implementacija navedenega modela bi spodbudila tudi upoštevanje preostalih konvencij ZN, zlasti tistih, ki natančneje določajo primere upravičenosti uporabe sile ter ustanavljanje mednarodnega varnostnega sistema, kot ga delno predvideva že model sam. Held predlaga, da bi njegova načela razširili z določitvijo kazenske zakonodaje za spore, ki spadajo v pristojnost OZN, ali z določitvijo ustreznih kompenzacij v primeru kršitev človekovih pravic, ki naj bi jih obravnavalo mednarodno sodišče za človekove pravice, ali z

dodelitvijo zakonodajnih pristojnosti Generalni skupščini OZN, ki bi z glasovanjem sprejemala zakone, nato pa bi jih potrdilo še svetovno sodišče. Podobno naj bi tudi v Varnostnem svetu ZN razmislili o spremembi možnosti uporabe načela veta in spremembi v zastopanosti članic na način, ki bi bolj ustrezal družbeni realnosti (npr. z vključitvijo regionalnih predstavništev). Tako naj bi se Skupščina Organizacije združenih narodov slednjič vendarle otresla obtožb, da deluje po dvojnih merilih ter da je zgolj marioneta razvitih držav (s podobnimi obtožbami se je soočila, ko je odobrila »zaščito« ozemeljske celovitosti Kuvajta ob iraški invaziji leta 1991, na ozemlju katerega se nahajajo bogati energetski viri, v primera razpada BiH pa ni ukrenila skoraj ničesar).

A čeprav bi bil vsak korak v smeri tovrstnih reform OZN pomemben premik proti čedalje večji demokratizaciji svetovne ureditve in zagotovitvi trajnega miru med državami, bi tudi spremenjena oblika organizacije pomenila kvečjemu slab približek demokratične ureditve na globalni ravni. Sicer je res, da bi vsaka država članica OZN uživala formalno enakopravnost, izboljšala pa bi se tudi zastopanost regionalnih interesov. Vendar pa bi takšna ureditev še zmeraj omogočala enakopravno delovanje množici različnih političnih režimov znotraj okvirov, kot izhajajo iz Listine Združenih narodov. To pa pomeni, da bi imeli dinamika in logika meddržavnih odnosov, kot ju poznamo iz westfalskega modela, na globalni ravni še zmeraj pomemben položaj, kajti vojaške zmogljivosti posameznih držav ter ogromne razlike moči med njimi bi ostale slej ko prej nespremenjene. Tudi taktika »ad hoc« reševanja zapletenih svetovnih problemov se ne bi kaj prida spremenila, saj ne bi bilo nikakršnega upravnega telesa, ki bi se ukvarjalo zgolj s težavami na globalni ravni, ter bilo hkrati neposredno odgovorno raznim organizacijam civilne družbe. Nadnacionalni akterji, nevladne organizacije ter družbena gibanja bi v svetovni politiki še naprej igrali le stranske vloge, s tem pa bi vprašanje širše neposredne odgovornosti mednarodnih organizacij in globalnih upravnih teles še naprej ostajalo nerešeno.

Na ta način Held s kritiko obstoječih mednarodnih organizacij poudarja potrebo po svetovni ureditvi, ki bi končno presegla prevlado partikularnih interesov posameznih držav, izhajajočih iz preživete pomembnosti nacionalne suverenosti ter nakazuje značilnosti modela, ki bi končno zajemal večino sprememb, nastalih s pojavom globalnih procesov. *Heldov kozmopolitski model svetovne ureditve* lahko povzamemo v naslednjih osmih točkah:

»Globalni družbeni red sestoji iz mnogih med seboj prekrivajočih se mrež moči, ki vključujejo telo, blaginjo, kulturo, državljanska združenja, ekonomijo, organizacije za nadzor nad sredstvi nasilja ter upravne in pravne institucije. Utemeljitev kozmopolitske demokracije izhaja prav iz naštetih raznolikih mrež – različnih sistemov moči, ki obenem tvorijo medsebojne povezave različnih držav, družbenih skupin in narodov.

Privzeto je, da imajo vse skupine in združenja kapaciteto za samoodločanje, ki je lahko določena z obveznostmi, ki izhajajo iz načela avtonomije, ter s specifičnimi sklopi pravic in obveznosti. Le-ti se nanašajo na sledeče kategorije:

zdravje, sociala, kultura, državljanstvo, ekonomija, mir in politika. Skupaj tvorijo osnovo za učinkovit pravni red – kozmopolitsko demokratično pravo.

Sprejeta so pravna načela, ki določajo obliko in obseg individualnega in kolektivnega ravnanja v državnih, gospodarskih ter civilno-družbenih organizacijah in združenjih. Določijo se standardi, po katerih se obravnavajo vsi člani /teh organizacij/, in ki jih ne more legitimno kršiti noben politični režim ali institucija.

Zakonodaja in uvajanje zakonov se lahko znotraj navedenih okvirjev razvijata na številnih lokacijah in ravneh, hkrati s širjenjem vpliva regionalnih in mednarodnih sodišč, ki nadzirajo in preverjajo politično in socialno oblast ter njeno avtoriteto.

Zaščita samoodločbe, ustvarjanje skupne strukture političnega delovanja ter ohranjanje demokratičnega dobrega so splošne kolektivne prioritete; zavezanost demokratični avtonomiji ustvarja načrt za dolgoročne spremembe ter program nujnih prioritet, ki so osredotočene na izboljšanje pogojev za tiste, katerih enakopravni položaj v domeni javnosti je močno ogrožen oz. so zanj prikrajšani.

Določijo se načela socialne pravičnosti, se pravi *modus operandi* produkcije, distribucije in izkoriščanja virov, ki mora izhajati iz demokratičnega procesa in skupne strukture političnega delovanja ter se z njima skladati.

Reševanje sporov je določeno z načelom nenasilnih odnosov, čeprav uporaba sile mora ostati stvar kolektivne izbire, in sicer kot zadnje sredstvo, s katerim bi bilo mogoče odgovoriti na odkrite napade, katerih cilj bi bilo uničenje reda, ki temelji na kozmopolitskem demokratičnem pravu. Kozmopolitska demokratična ureditev se lahko odloči za uporabo sile, potem ko so bile izčrpane vse druge oblike /reševanja sporov/ s pogajanji in sankcijami, v primeru groženj mednarodnemu demokratičnemu redu ter zanikanja demokratičnih pravic in obveznosti s strani tiranskih režimov, ali v okoliščinah, ki so izven nadzora posameznih narodov in akterjev (kot je npr. razpad države).

Ljudje so lahko člani raznolikih skupnosti, ki jih bistveno zadevajo, in lahko hkrati vstopajo v najrazličnejše oblike političnega udejstvovanja oz. participacije. Državljanstvo je zato načeloma lahko razširjeno na članstvo v prekrivajočih se političnih skupnostih, od lokalnih do globalnih« (Held, 1995: 271-272).

Held priznava, da je opisani model globalne ureditve in pravičnosti sila zahteven in težko izvedljiv, zato poskuša najprej kar sam odgovoriti na nekatera 9 možna vprašanja, ki zadevajo njegovo izvedbo, npr. kdo so akterji, ki bi lahko dosledno ščitili institucije kozmopolitskega demokratičnega prava ter nadzoravali njegovo izvajanje. Ob tem meni, da so njegovi »varuhi« lahko le udeleženci v demokratičnem političnem sistemu, saj lahko le oni odločajo o tem, ali so bili pogoji demokratičnega javnega prava sistematično kršeni ter ocenijo, kakšne bi lahko bile posledice takšne kršitve in z njo povezano tveganje. Seveda se ob tem zastavlja vprašanje njihovih kompetenc, kajti zgolj v idealnem primeru so posamezniki dovolj zainteresirani oz. imajo na razpolago dovolj informacij, da bi lahko ustrezno ocenili vse vidike kršitev. Za varovanje kozmopolitskega

prava bi bili zatorej pristojni zlasti sklopi institucij, ki obenem predstavljajo nujne komponente za primerno rešitev težav, s katerimi bi se lahko soočala demokracija na globalni ravni.

Uresničevanje kozmopolitskega modela demokracije bi tako najprej zahtevalo postopno uvajanje načel kozmopolitskega demokratičnega prava, ki bi podrobneje določala obliko in omejitve političnega odločanja. To pomeni, da bi moralo biti kozmopolitsko pravo najprej uvedeno in sprejeto na ravni ustav in parlamentov držav ali političnih združenj, in sicer tako na nacionalni kot na mednarodni ravni. Potrebno bi bilo tudi razširiti vpliv mednarodnih sodišč na način, da bi njihove pristojnosti posameznikom ali združenjem omogočale učinkovito sodno obravnavo političnih oblasti glede dejanske uzakonitve in uveljavljanja ključnih pravic in obligacij tako znotraj kot izven političnih združenj. Demokratično pravo potemtakem tvori konstitutivno osnovo za oblike medsebojnih odnosov ter reševanja sporov. Njegova uveljavitev posledično ne bi bila možna brez ustreznih dopolnitev obligacijskega prava za primere, ki bi po novem spadali v njegovo pristojnost ter določitve primernih pravnih sredstev za primere kršitev pravic.

Udejanjanje kozmopolitskega modela kaže tudi na potrebo po ustanovitvi učinkovitih transnacionalnih zakonodajnih in izvršnih institucij na regionalni in globalni ravni, katerih delovanje bi določala načela osnovnega demokratičnega prava. Ta korak vključuje ustanovitev regionalnih parlamentov (npr. v Latinski Ameriki in Afriki) ter povečanje vloge podobnih teles, kjer ta že obstajajo (npr. Evropski parlament), tako da bi bile njihove odločitve sprejete kot neodvisni viri za regionalno in mednarodno upravljanje. Poleg navedenih institucij ta model implicira tudi možnost sprejetja splošnega političnega programa v primeru pojava nasprotujočih si prioritet glede uvajanja demokratičnega prava ter načrtov uravnotežene javne porabe, po katerem bi bile politične in upravne enote definirane v skladu z obsegom obravnavane problematike. Pri tem bi bila še zlasti pomembna zagotovitev javnega nadzora in demokratizacija mednarodnih upravnih teles na podlagi ustanovitve voljenih nadzornih svetov, kjer bi zastopanost vsaj delno statistično odražala sestavo volilnih enot. Held predvideva tudi pogosto sklicevanje referendumov kot dobrega načina odločanja in izbire oblasti, saj meni, da bi se tako povečala odgovornost mednarodnih institucij v situacijah, ki neposredno zadevajo posameznike kot državljane kozmopolitske politične ureditve. Vsi našteti mehanizmi naj bi po Heldu prispevali k ohranjanju ideala pravičnega deleža posameznikov in združenj v političnih procesih odločanja in upravljanja.

Toda popolna uveljavitev kozmopolitske demokracije bi zahtevala tudi oblikovanje političnega telesa, ki bi združevalo vse demokratične države in organizacije. Held ima pri tem v mislih nekakšno reformirano Generalno skupščino Združenih narodov. Čeprav je sedanji model OZN delno učinkovit, vsaj kar zadeva organizacijo in spodbujanje ciljev ter interesov držav in njihovih vlad, še posebej tistih z največjo kapaciteto vplivanja, pa nikakor ne more delovati kot učinkovit institucionalni okvir, ki bi na primeren način predstavljal in zastopal narode in druga družbena gibanja sveta, od katerih bi mnoga

potrebovala zaščito pred svojimi lastnimi državami in vladami (npr. Tibet). Ustanovitev neodvisne skupščine demokratičnih narodov, ki bi jo le-ti volili neposredno in bi bila njim tudi neposredno odgovorna, je za Helda nujen pogoj. Kljub temu pa opominja, da vsaj na začetku svojega delovanja skupščina najbrž ne bi vključevala vse narode, saj bi bila zgolj skupščina demokratičnih narodov in organizacij, v katero bi se postopoma vključevali narodi in organizacije, ki bi dosegali demokratične standarde. Kot takšna bi bila torej nova skupščina na začetnih stopnjah svojega razvoja zgolj dopolnilo OZN, vendar pa bi jo naj postopoma bodisi povsem nadomestila bodisi delovala kot drugi dom 'svetovnega parlamenta', ki bi združeval demokracije in demokratična gibanja, medtem ko bi enemu izmed domov oz. zbornic pripadla funkcija posvetovalnega telesa, ki bi združevalo vse svetovne narode ali organizacije, ne glede na njihovo politično ureditev.

Seveda pa bi bilo doseganja ter končno sprejetje konsenza o takšni mednarodni demokratični skupščini vse prej kot lahko. Ena izmed težav bi bila vsekakor sprejem pravil, ki bi določala reprezentativno bazo skupščine. Kako naj bode predstavniki v skupščini zastopani: naj ima en narod po en glas? Ali naj be število predstavnikov določeno glede na velikost populacije posameznega naroda? Bi bile v skupščini zastopane tudi pomembnejše svetovne funkcionalne organizacije? (Naj pripomnim, da na podobne težave v svojih modelih naletita oz. nanje opozarjata tudi Rawls in Beitz – *op.p.]* – Torej, če in ko bi se dogovorili o načinu zastopanosti (po Heldovem mnenju bi bil najboljši tak, ki bi zajemal vse tipe demokratičnih družbenih organizacij in institucij, od držav, mednarodnih združenj, nevladnih organizacij in državljanskih pobud, do drugih socialnih gibanj), bi nova skupščina lahko postala središče političnega nadzora in odločanja glede vseh perečih globalnih težav, ki zadevajo samo bistvo možnosti implementacije kozmopolitskega demokratičnega prava: zdravje in obolelost svetovnega prebivalstva, pridobivanje in razdeljevanje hrane, zadolženost držav 'tretjega sveta', globalno segrevanje, zniževanje tveganj, povezanih z možnostmi nuklearnega in kemičnega vojskovanja itd.

Idejo o ustanovitvi nove demokratične mednarodne skupščine pa spremlja tudi cela vrsta resnih ugovorov. Bi takšno telo sploh imelo na voljo ustrezna sredstva za uveljavljanje svojih odločitev? Kako bi sploh zagotavljali upoštevanje kozmopolitskega demokratičnega prava? Bi v ta namen obstajala centralizirane policijske in vojaške enote? Kljub zelo relevantnim pomislekom Held meni, da je večina od njih rešljiva. Pri tem poudarja, da je treba upoštevati dejstvo, da je vsaka podobna organizacija najprej mišljena zgolj kot pravni okvir nadnacionalne ureditve; potrebno je namreč razlikovati med pravnimi sredstvi, ki se nanašajo na temeljne zadeve kozmopolitskega demokratičnega prava in imajo status zakona brez nadaljnjih pogajanj glede njihove regionalne, državne ali lokalne veljavnosti, ter sredstvi, ki bi zahtevala pogajanja o njihovi uporabi a vsekakor pa je končna implementacija priporočil največkrat stvar sub-globalnih ravni uprave in odločanja.

Mednarodni sporazumi o pravilih ali virih imajo velikokrat že sami po sebi pomembne normativne posledice, saj pomenijo smernice za prihodnje

spremembe v delovanju institucij ali pravnih praksah; toda brez sredstev, ki bi zagotavljala njihovo izvajanje, je njihova vsebina, pa naj bo še tako dobronamerna, velikokrat zgolj mrtva črka na papirju. Seveda velja opomniti, da zahtevajo različni tipi pravnih dogovorov tudi različne oblike nadzora in sredstev, kar zadeva njihovo izvajanje. To drži celo v primeru kozmopolitskega demokratičnega prava: sklopi pravic in obveznosti, ki jih zajema, se ne dajo vsi izpolniti z enakimi sredstvi in v enotnem časovnem zaporedju. Čeprav je obravnavanih sedem sklopov po Heldu nujnih za možnost vzpostavitve skupne strukture političnega delovanja, je treba njihovo uresničevanje interpretirati glede na možno raven avtonomije (tj. obseg sredstev in upravnih možnosti, ki omogočajo njihovo čim boljše izvajanje). Posledično je treba poudariti, da nekatere komponente kozmopolitskega prava ne bodo dosegljive na daljši rok niti v najbogatejših članicah skupnosti (npr. zagotovitev enakopravne politične participacije vseh relevantnih družbenih skupin). Pa tudi možnost uveljavljanja zdravstvenih, socialnih in nekaterih drugih pravic je v prvi vrsti pogojena z znatnimi finančnimi viri, ki niso vselej na razpolago. Izvedljivost Heldovega modela kozmopolitske svetovne ureditve se torej tudi na tej ravni izkaže za vse prej kot dosegljivo. Toda če naj bodo demokratične pravice in obveznosti priznane kot nujen del zaščite enakopravnega interesa ljudi za čim bolj popolno uresničevanje načela avtonomije, Held opominja, da bi se morala mednarodna skupnost postopoma »olj zavzeti za dosego njihove pravne zavezujočnosti. Po njegovem mnenju bi jih morali najprej razdeliti na: pravice, ki lahko postanejo pravno zavezujoče in določajo primere nujnih potreb, ki vladam ter mednarodni skupnosti nalagajo takojšnje ukrepanje; pravice, ki načeloma lahko postanejo pravno zavezujoče zaradi dosegljivosti ciljev, ki jih definirajo, nekatera področja v razvoju pa bi bila lahko za določen čas oproščena pravnih ukrepov zaradi neizpolnitve; pravice, ki predstavljajo idealne smernice – npr. izjave o namenu, ki določajo vrstni red prioritet, vendar so kratkoročno neizvedljive. Koncept demokratičnega dobrega pri tem lahko služi kot okvir za načrtovanje javnih politik, vendar bodo dobljeni rezultati zmeraj odvisni od razmerja med zahtevnostjo zastavljenih ciljev in realnimi okoliščinami na vseh ravneh odločanja.

Največ pomislekov pa je gotovo povezanih z vprašanjem načina uveljavljanja in upoštevanja zakonodaje ter vlogo, ki naj bi jo pri tem imela sredstva prisile na regionalni in globalni ravni. Čeprav se zdi naloga s praktičnega vidika zelo zapletena, je Held prepričan, da ni nerešljiva: posamezne države bi določene deleže svojih vojaških sil namenjale za sestavo novih, mednarodnih vojaških enot, ki bi bile na razpolago za nadzor izvajanja nadnacionalne zakonodaje, stalne vojaške enote pa bi lahko sestavljali tudi prostovoljci iz vseh držav članic.

Nekateri teoretiki pa za razliko od ustaljenega pojmovanja o nadzoru izvajanja zakonov s pomočjo sredstev prisile menijo, da so mednarodne organizacije potencialno samoregulativne, in zatorej ne potrebujejo nobene podpore s strani prisilnih mehanizmov (glej Archibugi, 1995). Held ob tem opominja, da je takšno stališče preveč optimistično in celo nevarno. Če namreč ni nikakršnega nadzora glede pravice držav do vojskovanja, kozmopolitski model demokracije

ne more biti ustrezno zaščiten, dinamika konfliktov in nasilja med državami pa bi ga ovirala podobno, kot danes ovira OZN. Trajnost obstoječega sistema vojskovanja oz. načina razreševanja konfliktov je namreč odvisna od pripravljenosti posameznih držav, da reševanje medsebojnih sporov prepustijo »višji avtoriteti«. Če države tega niso pripravljene storiti, je kozmopolitski model demokracije po Heldu nesmiseln. Poleg tega trdi, da si je domala nemogoče zamišljati kozmopolitski red brez sredstev prisile, saj nihče ne more z gotovostjo izključiti možnosti napada s strani nedemokratičnih sil, vendar dodaja, da je treba odnos med organizacijami za nadzor nad sredstvi nasilja in kozmopolitsko različico demokracije pojmovati v smislu novega definiranja odgovornosti, ki izhaja iz načela avtonomije.

Held namreč meni, da si avtonomije ne moremo zamišljati kot nujne posledice, ki bi samodejno izhajala iz sistema »zavor in ravnotežja« [*checks and balances*], temelječega na pravicah do zasebne lastnine in možnostjo pridobivanja virov, s katerimi lahko posamezniki uresničujejo lastne cilje neodvisno od državne politike, kot trdijo nekateri konzervativno naravnani liberalni teoretiki (npr. Nozick in Hayek); prav tako si je ne moremo predstavljati kot stanja, ki sledilo potem, ko bi končno dosegli marksistično »harmonijo interesov« »konec politike«, pri katerem sistema sredstev prisile sploh ne bi potreboval Pri tem še enkrat poudarja, da je avtonomijo mogoče doseči le s postopnim doseganjem in uveljavljanjem pravic in obveznosti, ki so del kozmopolitskega prava, ter kot takšne podlaga za delovanje organizacij in združenj, ki tvorijo politično, ekonomsko in civilno družbeno sfero delovanja. Liberalno načelo, po katerem je sistem ravnotežja moči (to je njene delitve na sodno, zakonodajno in izvršilno vejo oblasti) bistvena komponenta vsake demokratične politične ureditve, pa mora biti razumljeno v smislu podobne delitve institucij kozmopolitskega družbenega reda.

Iz navedenega sledi, da je razširjen demokratični sistem držav in organizacij nekonsistenten z vsemi tistimi oblikami družbenih odnosov in gospodarskih institucij, ki lahko s svojimi vplivi sistematično okrnijo pogoje za demokracijo in demokratične procese. Takšna ugotovitev bi bila lahko znak za pričetek omejevanja moči korporacij,saj le-te lahko odločilno vplivajo na sprejemanje določenih političnih programov, ter za omejitev aktivnosti tistih interesnih skupin ali lobijev, ki svoje cilje dosegajo s pomočjo pomanjkanja ustreznih sredstev nadzora (pogost primer za to je npr. financiranje predvolilnih kampanj v nekaterih državah). Če naj bodo posamezniki, združenja in narodi resnično svobodni in enakopravni pri odločanju o pogojih njihove lastne eksistence, je treba po Heldovem mnenju najprej zagotoviti širok spekter področij – od zasebnih in kooperativnih podjetij in neodvisnih medijev do avtonomnih kulturnih institucij – ki bi svojim članom omogočala, da sami nadzirajo vire, ki so jim na razpolago, brez slehernega vmešavanja političnih ali drugih organizacij. Kozmopolitsko demokracijo si Held namreč zamišlja kot skupek organizacij, združenj in institucij, ki bodisi posamično ali skupaj uresničujejo svoje projekte, pa najsi bodo gospodarski, družbeni ali kulturni; pomembno je le, da pri tem vselej upoštevajo omejitve, ki izhajajo iz zahtev demokratičnih

procesov in pogojev, kot jih določa skupna struktura političnega delovanja. Ali je torej mogoče opredeliti konkretne kratkoročne in dolgoročne cilje, z uresničitvijo 3 katerih bi naposled le dosegli kozmopolitski družbeni red?

## 1.14. Kratkoročni in dolgoročni cilji na poti h kozmopolitski družbeni ureditvi

Heldov model kozmopolitske demokracije in globalne pravičnosti je slednjič mogoče razumeti tudi kot politični program, s katerim bi obstoječo družbeno realnost, za katero se mnogokrat zdi, da jo pojav globalnih tokov prej pretresa kot prenavlja, učinkoviteje prilagodili spremembam, ki jih je prinesla globalizacija. Očitno je, da se sodobnejših političnih procesov ne da več izvajati, razumeti in razlagati izključno z vidika nacionalnih držav, kajti poleg njih so vidnejše mesto v zadnjih nekaj desetletjih dobile tudi druge sfere družbenega udejstvovanja: lokalna, regionalna in globalna. Morda ne bo odveč, če ob tem še enkrat poudarimo, da okrepljen položaj novih sfer nikakor ne pomeni, da je položaj nacionalnih držav postal manj pomemben. Spričo sorazmerne krhkosti in težav, s katerimi se srečujejo domala vsi v tej nalogi predstavljeni modeli globalne pravičnosti, bi kvečjemu lahko rekli le, da je položaj držav kot bistvenih političnih akterjev spremenjen, in to predvsem zato, ker so na področje politike stopile nove entitete, ki prinašajo tudi nove ravni in možnosti delovanja. Krepitev in rast števila mednarodnih povezav v zadnjih desetletjih je povzročila tudi krepitev lokalnih in regionalnih središč. In čeprav se morda na prvi pogled zdi, da tak razvoj prinaša zgolj drobljenje predhodnih družbenih celot in povečanje splošnega birokratskega aparata, ki s tem dobiva nadzor nad novimi področji človekovega življenja in delovanja, po drugi strani prinaša možnosti za številne nove oblike svobodnega izražanja in povezav, ki so bile poprej veliko težje izvedljive in dosegljive. Kakorkoli že – v pričujočem delu je bilo že velikokrat ugotovljeno, da so bile spremembe družbene realnosti v zadnjih nekaj desetletjih, še zlasti pa po koncu hladne vojne, tolikšne, da se zdi vzpostavitev nove oblike (globalnega) družbenega reda skorajda nujna posledica.

V prejšnjem podpoglavju smo zatorej podrobneje predstavili Heldov model kozmopolitske demokracije, ki poskuša nakazane spremembe združiti v smiselno celoto. Seveda to ne pomeni, da so vsi (vmesni) cilji, ki naj bi slednjič pripeljali do njegove uresničitve, izvršljivi takoj in v polni meri. Held pravi, da mora biti politični prostor za uveljavitev kozmopolitskega modela šele ustvarjen, oziroma se že postopoma ustvarja z vse večjim sodelovanjem med številnimi mednarodnimi in transnacionalnimi organizacijami, ki se zavzemajo za vse večjo odgovornost in transparentnost tistih dejavnikov, ki najbolj vplivajo na način porabe svetovnih virov ter postavljajo pravila za delovanje transnacionalne javnosti. Vsi tisti, ki se na kakršenkoli način zavzemajo za večjo enakopravnost svetovnih regij, miroljubno reševanje sporov, razoroževanje, varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, vzajemno priznavanje kulturne različnosti, vzajemno priznavanje politične in verske identitete, ter politično stabilnost demokratičnih svetovnih institucij ter ohranitev virov za prihodnje rodove, po Heldu že sedaj ustvarjajo in utrjujejo temelje bodoče

kozmopolitske skupnosti, morda pa bi na hitrejše udejanjanje kozmopolitskih idealov lahko vplivala celo kakšna svetovna kriza. A čeprav se lahko zgodi, da podobni pojavi pozitivne spremembe pospešijo, pri tem vendarle ne gre brez zastavitve kratkoročnih in dolgoročnih ciljev. Kratkoročni cilji, ki naj bi privedli do uresničenja kozmopolitske demokracije in pravičnosti, so po Heldovem mnenju naslednji (gl. Held, 1995: 279-280):

Reforma Varnostnega sveta OZN, s katero bi državam v razvoju zagotovili večji vpliv in učinkovitost pri odločanju o zadevah svetovne varnosti.

Ustanovitev drugega doma oz. zbornice OZN, ki naj bi izhajala iz mednarodne ustavne konvencije.

Krepitev politične regionalizacije (poleg EU naj bi se spodbujale podobne povezave med preostalimi svetovnimi regijami) ter uvedba in izvajanje transnacionalnih referendumov.

Sprejem (svetovno) veljavne temeljne zakonodaje, s pomočjo katere naj bi razsojalo in jo uveljavljalo Mednarodno sodišče.

Ustanovitev nove koordinacijske ekonomske agencije, ki naj bi usklajevala gospodarska gibanja na regionalnih in globalni ravni.

Vzpostavitev učinkovitih mednarodnih vojaških sil, ki bi za svoje delovanje odgovarjale ustrezni demokratični instituciji oz. institucijam.

Krepitev nedržavnih in netržnih dejavnikov pri organiziranju civilne družbe

Sistematično eksperimentiranje z različnimi demokratičnimi oblikami upravljanja v gospodarstvu.

Uvedba strogih omejitev glede zasebnega lastništva institucij, ki odločilno vplivajo na oblikovanje javne sfere in javnega mnenja.

Zagotovitev virov za ljudi na najbolj deprivilegiranih in izpostavljenih družbenih položajih, da bi jim tako zagotovili možnost oblikovanja in zaščite njihovih interesov:

Dolgoročni cilji za udejanjenje kozmopolitske demokracije in Pravičnosti pa po Heldu vsebujejo naslednje naloge (gl. Held, 1995: 279—280):

Dokončna uveljavitev kozmopolitskega demokratičnega prava ter sprejem nove Listine pravic in obligacij, katere vsebina bi določala in omejevala naravo politične, ekonomske in socialne moči ter njenih aplikacij.

Ustanovitev globalnega parlamenta z omejenimi možnostmi pobiranja prihodkov, v povezavi z regijami, narodi (državami) in lokalnimi skupnostmi; ustanovitev javnega Sodišča za mejne spore.

Ločitev političnih in ekonomskih interesov; javno financiranje zakonodajnih teles in volilnih procesov.

Medsebojna povezanost globalnega pravnega sistema, ki bi vsebovala elemente kazenskega in civilnega prava; ustanovitev Mednarodnega kazenskega razsodišča.

Vzpostavitev in zagotovitev odgovornosti mednarodnih in transnacionalnih institucij do parlamentov ter skupščin na regionalni in globalni ravni.

Dodelitev permanentno rastočega deleža vojaških in policijskih enot posameznih držav institucijam na regionalni in globalni ravni, katere končni cilj bi bila demilitarizacija ter ustrezna sprememba načinov vojskovanja.

Ustvarjanje raznolikih samoregulativnih združenj in skupin civilne družbe.

Uvedba gospodarstva s številnimi sektorji ter pluralizacija vzorcev lastništva in posesti.

Javno in naposled upravno odločanje o investicijskih prioritetah ob soobstoju močne tržne regulacije delitve dobrin in dela.

Uvedba zajamčenega osnovnega dohodka za vse odrasle osebe, ne glede na vrsto zaposlitve.

Seveda bi lahko takoj ugovarjali, da je pomen nekaterih temeljnih konceptov predlaganega globalnega političnega sistema povezan predvsem z določenimi kulturnimi krogi in sklopi vrednot, za katere le stežka lahko pričakujemo, da bodo kdaj tudi resnično globalno sprejete. Pri tako ambiciozni zastavitvi svetovne ureditve se potemtakem Rawlsovo stališče, da je kozmopolitski način povezovanja držav konsistenten zgolj z določenimi (tj. liberalnimi) oblikami politične kulture, zdi vse bolj utemeljeno. Poleg tega ni rečeno, da bi predlagani model naletel na podporo v krogih, ki se zavzemajo za okrepljeno vlogo posameznih držav pri vplivanju na odločitve globalnega pomena (nedavno tega je v EU potekala debata o povečanju vpliva nacionalnih parlamentov posameznih držav članic), poudarjanje nacionalnih identitet in regionalnih razlik pri načinih sprejemanja političnih odločitev.

Pri tem ne gre prezreti skepticizma in dokajšnjega nestrinjanja oz. neusklajenosti med državami o obsegu sklopov pravic in obveznosti, ki jih države izven »zahodnega« kulturnega kroga največkrat pojmujejo zgolj kot še eno izmed sredstev zahodnjaške hegemonije. To stališče je še posebej močno v tistih državah, ki jih je najbolj izoblikoval in prizadel prodor imperializma evropskih držav in so svoje nacionalne identitete oblikovale skorajda izključno na podlagi upora in nasprotovanja evropskim ali drugim gospodarjem. Podobno »zapreko« (ki jo predvidita tudi Rawls in Beitz) predstavljajo države s pretežno muslimanskim prebivalstvom ali komunistično ideologijo ter vse tiste skupnosti, ki se težko prilagodijo kapitalističnim modelom gospodarstva – če ob tem odmislimo še dodatno zagato, da bi bilo treba najbrž najprej doseči določeno stopnjo poenotenja kapitalističnih modelov samih, saj bi med njimi slej ko prej našli tudi takšne različice, ki nikakor ne pristajajo na zagotovitev minimalnih osebnih dohodkov za vse odrasle ali na povečano stopnjo političnega intervencionizma v mehanizme delovanja prostega trga.

Kljub vsemu pa Held trdi, da so našteti protiargumenti nezadostni, da bi resneje ogrozili utemeljenost oz. celo potrebo po vzpostavitvi kozmopolitskega modela. V skladu s svojim prepričanjem odgovarja, da za uveljavitev kozmopolitske skupnosti držav ni potrebno izvesti širše politične in kulturne integracije v obliki konsenza o obsegu prepričanj, vrednot in norm. Poglavitna privlačnost demokracije je po njegovem namreč v tem, da poudarja sprejemanje tistih političnih preferenc, ki jih izkazujejo ljudje sami, ter v javnem razreševanju

sporov oz. usklajevanju razlik. Demokracija, pravi, je izjemno privlačna tudi kot »velika meta-politična naracija« sodobnega sveta, ki ponuja legitimen način oblikovanja in razlikovanja med medsebojno konkurenčnimi »naracijami dobrega«, to je načini doseganja »dobrega življenja« v okviru svobodnih in enakopravnih pogojev politične participacije. Razreševanje konfliktov med posameznimi sklopi vrednot tako postane stvar sodelovanja v procesih javnega odločanja ter pogajanj, katerih forma je hkrati tudi sama podrejena pravilom, ki ščitijo omenjene procese. Najmanjši in nujni skupni imenovalec konkurenčnih prepričanj pa je seveda spoštovanje zavezanosti demokraciji, brez katere ne more biti primernega načina javnega odločanja ter kvalitetnega sobivanja različnih političnih nazorov in identitet.

Raznolikost nacionalnih, etničnih, kulturnih in družbenih identitet je mogoče pojmovati kot osnovo, s pomočjo katere ljudje določamo svoj položaj v svetu; dajejo nam občutek pripadnosti ter morda tudi neke vrste duševno trdnost. Ne gre pa pozabiti, da je sleherna posamična identiteta vselej le ena izmed mnogih; poleg tega so vse identitete, ki jih privzemamo, vselej stvar historične in geografske naključnosti. Pri vsakem posamezniku bi lahko drugačno mesto rojstva ali drugačen družbeni položaj proizvedla drugačno identiteto. Če se kot posamezniki torej strinjamo s potrebo po trajnem obstoju pluralnosti identitet, bi po Heldu moral vsak izmed nas drugega priznati kot legitimno navzočnost, s katero je zaradi možnosti kvalitetnega sobivanja potrebno skleniti dogovor. Za začetek naj bi se torej vsak odpovedal ekskluzivnemu monopolu nad določevanjem obsega pravic in pojmovanjem dobrega. Kajti če izostaneta politika prisile in hegemonije, je za Helda edina možna pot, ki preostane na razpolago za ohranjanje in zaščito kulturnega pluralizma in raznolikosti identitet, uvedba kozmopolitskega demokratičnega prava kot konstruktivne osnove na kateri pluralnost identitet lahko uspeva v okviru vzajemne strpnosti, razvoja in odgovornosti. Zavezanost takšni strukturi je za avtorja obenem zavezanost obliki življenja, za spoštovanje katere naj bi imel vsak posameznik enako dobre razloge.

## 1.15. Sklepni komentar Heldovega modela pravičnosti

Čeravno bi najbrž z lahkoto priznali, da Heldov model kozmopolitske demokracije in pravičnosti po svoji dorečenosti v marsikaterem pogledu presega Kantov, Rawlsov in Beitzov model, pa se težave, ki zadevajo njegovo izvedljivost, ne zdijo kaj dosti manjše od zaprek, ki jih srečujemo pri vrednotenju drugih modelov. Ali bi kozmopolitski model demokracije premogel zadostno kapaciteto organizacijskih dejavnikov (proceduralnih, pravnih, institucionalnih in vojaških), da bi z njihovo implementacijo lahko spremenili načine in dinamiko produkcije in distribucije dobrin ter načine sprejemanja in uveljavljanja zakonodaje? Vsaj na začetku – ne. A vseeno avtor zastopa stališče, da je že sama zavezanost širitvi in krepitvi mehanizmov demokratičnega odločanja in 1 odgovornosti dovolj, da bi z obstoječimi in novimi mednarodnimi institucijami zagotovili obvladovanje sil in procesov, ki so že prerasli upravne

možnosti nacionalnih demokratičnih institucij in gibanj. Predanost zaščiti in krepitvi demokratičnih pravic ter nadaljnjemu razvoju regionalnega in mednarodnega sodnega sistema naj bi hkrati pripomogla k vzpostavitvi institucionalnih vzvodov, s pomočjo katerih bi posamezniki lahko tožili in terjali države glede izpolnjevanja njihove dolžnosti zagotovitve temeljnih pravic in političnih možnosti. Poleg tega bi po avtorjevem mnenju vzpostavitev regionalnih oblasti kot dodatnih središč regionalnega odločanja lahko pozitivno prispevala k premostitvi geopolitičnih ločnic, ki so razmejevale svet v drugi polovici 20. st. Nedavna širitev EU v letih 2004 in 2007 lahko služi kot dober pokazatelj uspešnosti takšnega razvoja, povečana vloga institucij na globalni ravni pa bi na podoben način lahko prispevala k uskladitvi različnih interesov in vprašanj glede oblike transnacionalnih oblasti, ter morda nekoliko omilila razlike med posameznimi deli sveta glede življenjskih priložnosti in možnosti političnega sodelovanja posameznikov pri odločanju o stvareh, ki jih neposredno zadevajo. Uveljavitev novih sklopov regionalnih in globalnih pravil in postopkov naj bi po Heldovem prepričanju pripomogla k ureditvi odnosov in vprašanj med državami, ki jih doslej niso zmogle urediti oz. rešiti same. Navzlic temu, da se sam avtor zaveda nekaterih nevarnosti, ki jih nastanek globalne politične ureditve prinaša (npr. Večanje kvantitete in moči birokratskega aparata, težavno uveljavljanje globalno sprejetih pravil, težave pri doseganju konsenza o obliki institucij in mehanizmih odločanja itn.), pa pravi, da bi ustanovitev novega transnacionalnega demokratičnega reda svetovno politično skupnost končno rešila iz primeža ristranskosti interesov posameznih narodov in držav.

Ena izmed poglavitnih prednosti avtorjevega prikaza kozmopolitskega modela globalne politične ureditve in pravičnosti je tudi oris postopnega prehoda svetovne politične ureditve od westfalskega modela, do modela iz Listine OZN ter slednjič globalnega kozmopolitizma. Če so bile v westfalskem modelu glavni politični akterji še države, se v modelu iz Listine OZN poleg njih že pojavljajo (zatirani) narodi s pravico do samoodločbe ter porajajoča se mednarodna struktura z možnostjo sankcij, ki pa ne sežejo dosti dlje od javnega opomina – v kozmopolitskem modelu je slika že precej drugačna: poleg naštetih se kot možni akterji v globalni politični areni pojavljajo še najrazličnejša (interesna) združenja ter celo posamezniki. Če je v westfalskem modelu kot glavno pravilo za reševanje sporov veljalo pravilo močnejšega, je v modelu iz Listine OZN poudarjena enakopravnost držav, proti državam kršilkam mirovnih sporazumov že obstaja možnost gospodarskih sankcij, v kozmopolitskem modelu pa zaradi povečane zavesti o skupnih človeških temeljih do vojn sploh naj ne bi prihajalo oz. bi se imele enote kozmopolitske skupnosti pravico braniti pred »zunanjimi« napadalci s skupno vojsko. Westfalski model prav tako ne govori o priznavanju nikakršnih posebnih pravic posameznikov (razen pravici do zaščite in doseganja lastnih interesov z vsemi razpoložljivimi sredstvi); model iz Listine OZN zahteva priznavanje človekovih pravic, kozmopolitski model, kot ga pojmuje Held, pa jim doda še nove standarde itn. Kljub temu pa to ne spremeni dejstva, da so demokratične oz. kozmopolitske vrednote zgolj eden izmed možnih

sklopov vrednot, za katerega je malo verjetno, da bo kdaj postal splošno sprejet, na kar opozarja že Rawls.

Sicer pa avtor v svoji končni oceni glede možnosti izvedljivosti svojega modela pravi takole: kar je danes zgolj ambicija, je lahko že jutri realnost. Rastoča medsebojna povezanost državnih povezav lahko med drugim privede do posledic, ki so danes že vidne v oblikah nadnacionalnih institucij Evropske in Afriške unije, čeprav je slednja še v povojih, in se mora ukvarjati predvsem s poskusi vzpostavitve temeljnih demokratičnih standardov političnega ravnanja. In ne glede na vsa nesoglasja glede obsega temeljnih pravic državljanov, oblik transnacionalnih institucij, vprašanja zagotovitve sredstev zanje ter večno perečega vprašanja o načinu porazdelitve dobrin se vendarle zdi, da svet v 21. stoletju z vse večjo gotovostjo stopa na pot Heldove vizije globalnega kozmopolitizma, ki je hočeš nočeš precej prerasla liberalno-konzervativni opis Rawlsovega modela globalne ureditve iz njegovega »Prava narodov«.

## HELD'S MODEL OF GLOBAL JUSTICE: GLOBAL COSMOPOLITISM

Held's model of global justice certainly represents one of the most elaborate conceptions of cosmopolitanism. It is based on the notion of nautonomy which seeks to embrace the assimetrical distribution of life possibilities. As such, it is closely correlated with the following seven spheres of human interaction: body, welfare, social administration, culture, economy, disciplinary institutions and sphere of political decision-making. These 'sites of power and (n)autonomy' are further connected with seven corresponding clusters of rights that should enable every individual to achieve the best possible realisation of his/her own autonomic potential. Consequently, the state is no longer regarded as the only possibly, single actor in the arena of international relations. Hence, Held's model of global justice consists of numerous, mutually intertwined networks of human action, and borders between them are often quite blurred and unstable. Therefore, any attempt of their full realisation, delimitation and administration seems to be a considerable challenge to the establishment of any form of global governance.

*Keywords:* political philosophy, political science, cosmopolitanism, global justice, autonomy, human rights, UN reform, models of global governance.

Literatura

Harris, Errol E. in Yunker, James, A. (ur.) (1999). *Toward Genuine Global Governance: Critical Reactions to »Our Global Neighborhood«.* London: Praeger.

Hayden, Patrick (2002). *John Rawls: Towards a Just World Order.* University of Wales Press.

Held, David (1995). *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance.* Stanford: Stanford University Press.

Held, David et al. (1999). *Global Transformations.* Cambridge: Polity Press.

Held, David (1989). *Modeli demokracije.* Ljubljana: Založba Krtina.

Jablonsky, David (1995). *Paradigm Lost? Transitions and the Search for a New World Order.* Westport: Praeger, Westport.

Kant, Immanuel (2000). *Zgodovinsko-politični spisi.* Ljubljana: Filozofski inštitut ZRC.

Rupert, Mark (2000). *Ideologies of Globalisation.* London: Routledge.

Siedentop, Larry (2003). *Demokracija v Evropi.* Ljubljana: Študentska založba.

Simai, Mihaly (1994). *The Future of Global Governance: Managing Risk and Change in the International System.* Washington: Institute of Peace Press.

Vincent, Andrew (1987). *Theories of the State.* Oxford: Blackwell Publishers, Oxford.